Universiteit Utrecht

Nonverbale vaardigheden bij depressieve adolescenten

Een vergelijkend observatieonderzoek naar zowel positief op de ander gericht gedrag als negatieve signalen tijdens een gesprek met een volwassen vrouwelijke gesprekspartner.

Tessja de Kraker, 3054950

27 juni 2009

Master Kinder- en Jeugdpsychologie

Eerste beoordelaar: Yolanda van Beek

Tweede beoordelaar: Liesbeth Aleva

Voorwoord

Hierbij wil ik alle mensen bedanken die hebben meegewerkt aan dit onderzoek, zowel in de periode dat ik aan dit onderzoek heb gewerkt als in de periode daarvoor.

Allereerst wil ik Yolanda van Beek bedanken voor de begeleiding van mijn masterthesis. Zonder haar hulp, supervisie en geduld was deze scriptie niet in deze hoedanigheid tot stand gekomen. Daarnaast heeft zij me enthousiast gemaakt voor dit onderwerp en het onderzoek.

Ook wil ik mijn voorgangers en medestudentes bedanken die hebben geholpen met praktische zaken en met het observeren. Zij hebben veel werk verzet waarvoor ik hen zeer dankbaar ben.

Ten slotte wil ik alle scholen, instellingen en participanten uit dit onderzoek bedanken voor hun inzet. Door de inzet van vele mensen is dit onderzoek uitgegroeid tot een zeer interessant en leerzaam afstudeeronderzoek.

Abstract

Backgrounds: Depression has been linked to social skills deficits in adults and children, yet empirical studies in clinically depressed adolescents are rare. The present study focuses on the possible relationship between gender specific nonverbal behaviours and depression in adolescence. For this purpose clinical depressed adolescent and non-depressed adolescents were compared, with attention for possible gender specific effects. Within the depressed group also the correlation between the number of depressive symptoms and nonverbal behaviour was examined. Finally it is examined whether female adult conversation partners responded differently towards clinical depressed adolescents as compared to non-depressed adolescents.

Methods: This study consisted of 10 minutes of observations of 29 13-20 year old female and male depressed adolescents, 29 non-depressed adolescents (matched on age, gender and educational level) and their female adult conversation partners. Several non-verbal negative en positive (other oriented) behaviours were examined. Negative behaviour consisted of behaviours that violate display rules and the positive display of other oriented behaviour was measured by means of the amount of gazing, smiling, backchanneling, emotional involvement and mirroring.

Results: Clinically depressed adolescents showed less emotional involvement and mirroring the position of the upper body and more negative behaviours than non-depressed adolescent do. Some of these effects showed an interaction with sex. Depressed girls showed less other-oriented behaviours (smiling, backchanneling), whereas depressed boys showed *more* other-oriented behaviours as compared to their non-depressed counterparts. Both depressed girls and boys showed more negative behaviours than controls, but this effect was stronger for boys. A negative correlation was found between the degree of depression and mirroring the position of the lower body and emotional involvement. Surprisingly the reversed was found for backchanneling. Finally, as expected, the conversation partner gazed longer and showed more emotional involvement towards a non-depressed adolescent than a depressed adolescent.

Conclusions: The clinically depressed adolescents showed more negative behaviour and less other oriented behaviour than non-depressed adolescent, and received less positive behaviour from the adult partner in conversation, as predicted by the social skills deficit model. Also a correlation was found between the severity of depression and some of these behaviours. It should be further examined if similar patterns exist in peer communication in order to find out the possible consequences for developing relationships.

Inhoudsopgave

	Pagina
Voorwoord	1
Abstract	2
Inleiding	4
Methoden	10
Proefpersonen	10
Meetinstrumenten	11
Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid	15
Analyses	16
Resultaten	18
Deel 1: Effecten van sekse, leeftijd & depressie op gedrag van de adolescent	18
Deel 2: Effecten van de mate van depressie op het gedrag van de adolescent	22
Deel 3: Effecten van sekse, leeftijd & depressie op het gedrag van de gesprekspartner	25
Discussie	27
Sekse effecten	27
Op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij klinisch depressieve en niet-depressieve adolescenten	28
Op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij meer en minder depressieve Adolescenten	29
Op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij de gesprekspartner	30
Algemene discussie	30
Literatuurlijst	33
Bijlagen	38
Bijlage 1: CDI	38
Bijlage 2: NPBL	45
Bijlage 3: Observatieschaal affectieve betrokkenheid	47
Bijlage 4: Observatieschaal spiegelen	50
Bijlage 5: Ethogram negatief gedrag	51

Inleiding

Depressie is een veelvoorkomende stemmingsstoornis, waardoor het dagelijks functioneren sterk beïnvloed kan worden. In de peuterperiode komt depressie vrijwel niet voor, in de kindertijd komt het al vaker voor en de stijging in prevalentie wordt nog sterker in de adolescentie (Costello et al., 1996; Kashani & Carlson, 1987). Circa 2-3% van de kinderen van basisschoolleeftijd en 3-8% van de adolescenten hebben een unipolaire stoornis en 1-3% van de basisschoolkinderen en 1-5% van de adolescenten hebben een dysthyme stoornis (Brent et al., 1996; Cohen et al., 1993). Vóór de adolescentie zijn er geen sekseverschillen gevonden in het voorkomen van depressie, maar vanaf circa 14-jarige leeftijd lopen meisjes meer kans om een depressie te ontwikkelen dan jongens (Nolen-Hoeksema, 1994). Rond het 16e levensjaar lopen meisjes zelfs dubbel zo veel kans om een klinische depressie te ontwikkelen dan jongens (Hankin et al.,1998). Deze toename in prevalentie en het vaker voorkomen bij meisjes dan bij jongens in de adolescentie geldt ook voor niet-klinische depressie (Nolen-Hoeksema, 1990; Petersen et al., 1991).

Het is nuttig om te onderzoeken waardoor deze stijging in prevalentie veroorzaakt wordt, zodat depressie in de toekomst beter voorkomen en behandeld kan worden. Er zijn meerdere verklaringen mogelijk, zoals dat adolescenten in staat zijn om intens verdriet te ervaren en deze ervaring vast te houden over een langere periode, waar jongere kinderen hier nog niet toe in staat zijn. Ook zijn adolescenten, in tegenstelling tot jongere kinderen, in staat om zichzelf en gebeurtenissen te evalueren en negatieve verwachtingen op de toekomst te projecteren. Daarnaast hebben kinderen op jonge leeftijd de basisveiligheid van het weten een integraal deel van de familie te zijn, terwijl adolescenten hun plaats op moeten geven binnen het gezin en een nieuwe status als onafhankelijk persoon moeten zien te verwerven (Wenar en Kerig, 2005). Wanneer er in deze ontwikkelingen iets mis gaat kan dat bijdragen aan de ontwikkeling van een depressie. Maar er wordt gedacht dat ook problemen op het gebied van sociaal gedrag kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van een depressie. Het doel van dit onderzoek is om het verband tussen depressie en sociaal gedrag te onderzoeken.

Het Social Skills Deficit Model (SSDM) (Coyne 1976, Lewinsohn 1974) suggereert zo'n verband tussen depressie en sociale vaardigheden. Niet optimaal sociaal gedrag zorgt er volgens het Social Skills Deficit Model voor dat de persoon minder positief bekrachtigd wordt door de sociale omgeving en eerder afgewezen zal worden. Ook zal een persoon met minder optimaal sociaal gedrag meer moeite hebben met het opbouwen van relaties en met het toegang verkrijgen tot gewenste sociale activiteiten. Hierdoor kunnen gevoelens van eenzaamheid, een negatief zelfbeeld, een negatieve identiteitsontwikkeling en depressie ontstaan. Dit zal niet ten goede komen van het interpersoonlijke gedrag en de sociale vaardigheden van de persoon, waardoor diegene nog meer negatieve reacties zal krijgen van zijn omgeving en mogelijk in een negatieve spiraal terechtkomt.

Hoewel dit model geen ontwikkelingsmodel is, er niet gesproken wordt over sekseverschillen en over welke specifieke typen gedrag een rol spelen, denken wij dat dit model van toepassing kan zijn bij het verklaren van de toename van depressie in de adolescentie en de sekseverschillen die hierbij een rol spelen. Dit wordt gedacht omdat in deze leeftijdsfase sociale relaties met leeftijdgenoten belangrijker worden voor de zich ontwikkelende identiteit (Kroger, 2000). De intimiteit van vriendschappen neemt in de adolescentie toe (Schaffer, 1996) en het ontbreken van vriendschappen is, vooral bij meisjes, een voorspeller van depressie (Kupersmidt & Patterson, 1991). Het opbouwen van sociale relaties wordt echter beperkt door niet optimaal sociaal gedrag (Buhrmester, 1990; Hymel et al., 1990) en niet optimaal sociaal gedrag zou op deze manier dus kunnen leiden tot depressie. Erwin (1993) en Windle (1994) toonden aan dat het hebben van goede en intieme vriendschappen belangrijker is voor meisjes dan voor jongens. Ook zijn vriendschappen voor meisjes belangrijk voor hun zelfbeeld en de ontwikkeling van een eigen identiteit (Kroger, 2000). Wanneer zij door niet optimaal sociaal gedrag moeite hebben met het opbouwen van intieme vriendschappen lopen zij door het grote belang van het hebben van vriendschappen voor meisjes mogelijk meer risico op een depressie dan jongens en ontstaat hierdoor mogelijk het sekse verschil in het voorkomen van depressie.

De vraag is wat er zich binnen het sociale gedrag niet optimaal ontwikkelt, waardoor de ontwikkeling van relaties bemoeilijkt wordt. Gedacht wordt dat het te maken kan hebben met de ontwikkeling van non-verbaal gedrag en het effect van het getoonde non-verbale gedrag op het non-verbale gedrag van de gesprekspartner. Non-verbale communicatie speelt namelijk een grote rol bij interpersoonlijk functioneren (Nowicki & Duke, 1992) en we weten dat de ontwikkeling van non-verbaal gedrag bij jongens en meisjes anders verloopt in de adolescentie. Dat heeft te maken met zogenaamde display-rules.

Display rules schrijven voor hoe jongens en meisjes zich horen te gedragen volgens de situationele en culturele conventies om optimaal sociaal gedrag te vertonen en geaccepteerd te worden door de omgeving (DePaulo, 1992). Voorbeelden hiervan zijn dankbaar zijn als je iets krijgt, ook als je het cadeau niet zo leuk vindt en beleefd zijn tegen ouderen. In de ontwikkeling van kindertijd naar volwassenheid worden deze display rules steeds belangrijker en worden ze meer verweven in de alledaagse manier van communiceren. Wanneer men volwassen is wordt er verwacht dat men de eigen non-verbale communicatie zelf kan reguleren en dat men zich gedraagt volgens de display rules (DePaulo, 1992; Hall, 1984, 1987; LaFrance & Hecht, 1999).

De display rules zijn seksespecifiek (DePaulo, 1992). Meisjes worden meer dan jongens geacht om een vriendelijke en empathische houding aan te nemen en op de ander gericht gedrag te vertonen. Onder op de ander gericht gedrag wordt al het gedrag verstaan waaruit betrokkenheid op de ander blijkt, zoals onder andere de ander aankijken tijdens luisteren, lachen, het afstemmen van volume van de stem op de ander, inhoudelijk ingaan op wat er verteld wordt door de ander, een op de ander gerichte houding aannemen, het spiegelen van de houding van de ander interesse tonen in de

ander door bijv. vragen te stellen en backchanneling (DePaulo, 1992). Bij spiegelen bootsen de gesprekspartners elkaars houdingen of bewegingen tijdens het gesprek na en bij backchannelen wordt de ander bevestigd en aangemoedigd door het maken van hoofdbewegingen en 'hummen' zonder de ander te onderbreken (Montepare, 2003). Van jongens wordt verwacht dat ze minder emotioneel en onzeker zijn dan meisjes (DePaulo, 1992). Daarnaast heeft het tonen van negatief gedrag door meisjes mogelijk een negatievere betekenis dan het tonen van negatief gedrag door jongens (Jansen, 2007) en wordt negatief gedrag bij meisjes minder geaccepteerd dan bij jongens (Vrugt, 1983). Bij negatief gedrag worden de display rules overtreden, waardoor ongewenste gedragingen worden vertoond. Onder negatief gedrag worden gedragingen verstaan zoals tekenen van verveling, desinteresse en ongemak, geuit door middel van bijv. bewegingen, houdingen, gelaatsuitdrukking en manier van spreken. Voorbeelden zijn in de ruimte kijken, kauwgom kauwen, onderuitgezakt zitten en met de benen wiebelen (Jansen, 2007). Gedragingen die afwijken van de display rules kunnen leiden tot negatieve reacties door de omgeving (Jansen, 2007) en door het belang van intieme vriendschappen voor meisjes kan dit grotere gevolgen hebben voor meisjes dan voor jongens. Niet optimaal gedrag uit het SSDM bestaat in de adolescentie mogelijk uit het minder goed verlopen van de ontwikkeling van seksespecifiek gedrag.

Uit eerder onderzoek is bekend dat er voor de adolescentie nog weinig gedragsverschillen waarneembaar zijn tussen jongens en meisjes, maar dat er na de adolescentie inderdaad sprake is van een duidelijk gedragverschil (DePaulo, 1992; Hall, 1984, 1987; LaFrance & Hecht, 1999). Meisjes gaan zich in de adolescentie meisjesachtiger (meer op de ander gericht) gedragen dan jongens (Van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006) en jongens gaan meer negatief gedrag vertonen dan meisjes (Jansen, 2007). Meisjes kijken hun gesprekspartner meer aan tijdens luisteren en ze lachen en backchannelen vaker tijdens een interactie dan jongens, terwijl jongens vaker een negatieve gezichtsuitdrukking vertonen en de display rules vaker overtreden dan meisjes (van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006; Jansen, 2007). Mensen zijn geneigd elkaar te spiegelen tijdens communicatie (Bouhuys & Hoofdakker, 1991). Vrouwen spiegelen meer tijdens gesprekken dan mannen (LaFrance & Ickes, 1981), maar er is nog weinig onderzoek gedaan naar het spiegelen van kinderen en adolescenten.

In dit onderzoek zal onderzocht worden of er een verschil is in non-verbaal gedrag tussen depressieve jongeren en jongeren zonder een depressie, wanneer de adolescenten een gesprek voeren met een volwassen proefleider en of de mate van depressie van invloed is op het non-verbale gedrag van de adolescent. Het is zinvol om te kijken hoe een depressieve adolescent zich gedraagt in gesprek met een volwassen gesprekspartner, omdat op deze manier onderzocht kan worden hoe depressiviteit in gedrag zichtbaar kan worden in bijv. een therapeutische sessie. Er zal gelet worden op specifieke onderdelen van op de ander gericht gedrag, zoals de ander aankijken tijdens praten en luisteren, lachen, affectieve betrokkenheid, spiegelen van de ander en backchanneling. Onder affectieve betrokkenheid worden de volgende aspecten gerekend: levendigheid van de spraak, volume van de

spraak, volume dyade, inhoudelijke en emotionele afstemming op elkaar, het stellen van vragen en spreektijd. Met spiegelen wordt de mate bedoeld waarin gesprekspartners dezelfde houding aannemen of dezelfde handelingen vertonen. Het gesprek wordt aangenamer beoordeeld wanneer er meer gespiegeld wordt (Monteparte, 2003). Ook wordt gelet op het vertonen van specifieke aspecten van negatief gedrag, dat niet gewenst is tijdens communicatie en aangeeft dat de persoon zich ongemakkelijk, verveeld of geïrriteerd voelt. Bij negatief gedrag worden de volgende aspecten gescoord: een onrustige gelaatsuitdrukking, een negatieve gelaatsuitdrukking, grote en kleine bewegingen met de ledematen die rusteloosheid weergeven, verveelde handelingen en een ongemakkelijke houding.

De eerste onderzoeksvraag die gesteld wordt, luidt: "Is er een verschil in op de ander gericht gedrag en negatief gedrag tussen klinisch depressieve adolescenten en niet-depressieve adolescenten? Zo ja, hangt dit af van het geslacht van de adolescenten?".

Uit eerder onderzoek komen aanwijzingen naar voren van een verschil in op de ander gericht gedrag en negatief gedrag tussen (mild) depressieve kinderen/adolescenten en niet-depressieve jongeren (Van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006; Jansen, 2007; Kazdin, Sherick, Esveldt-Dawson & Rancurello, 1985; Kleinke, 1986). Zo tonen mild depressieve adolescenten minder backchannelgedrag in gesprek met een volwassene en kijken mild depressieve meisjes leeftijdsgenoten minder aan tijdens luisteren in vergelijking met meisjes die niet depressief zijn (Van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006). Ook Kazdin et al. (1985) toonde aan dat meisjes hun gesprekspartner minder aankijken wanneer ze depressief zijn, maar daarbij werd geen onderscheid gemaakt in aankijken tijdens luisteren en tijdens praten. Dit is echter wel van belang, omdat kijken tijdens praten een signaal is van zelfvertrouwen en dominantie en er sprake is van een sekseverschil. Mannen kijken meer aan tijdens spreken, vrouwen kijken meer aan tijdens luisteren. Hierdoor hebben mannen een hogere 'visual dominace ratio' (Dovidio et al., 1988). In de kindertijd is de 'visual dominance ratio' hoger voor meisjes dan voor jongens (Ashear & Snorton, 1971; Podrouzek & Furrow, 1988). Uit onderzoek van Jansen (2007) kwam naar voren dat mild-depressieve meisjes vaker de display-rules overtreden dan niet-depressieve meisjes bij gesprekken met leeftijdsgenoten. Het verschil in op de ander gericht gedrag en negatief gedrag is echter nog nauwelijks onderzocht tussen klinisch depressieve adolescenten en niet-depressieve adolescenten, en ook zijn niet eerder al deze onderdelen van non-verbaal gedrag bij dezelfde populatie gemeten. Verwacht wordt dat klinisch depressieve adolescenten minder op de ander gericht gedrag en meer negatief gedrag vertonen dan niet-depressieve adolescenten. Er wordt verwacht dat er het verschil groter zal zijn voor meisjes, omdat meisjes meer op de ander gericht gedrag vertonen. Daarom valt het sneller op dan bij jongens als ze dat gedrag niet of minder vertonen. Negatief gedrag is bij jongens gewoner en meisjes behoren helemaal geen negatief gedrag te vertonen en daardoor valt het minder op bij jongens dan bij meisjes als er meer negatief gedrag wordt vertoond. Jansen (2007) vond dit effect al voor een mild depressieve groep met betrekking tot negatief gedrag en Van Beek, Van Dolderen en Dubas (2006) vonden dit voor bepaalde op de ander gerichte gedragingen.

Het getoonde op de ander gericht- en negatief gedrag wordt mogelijk beïnvloed door het gegeven hoe zwaar de depressie van de adolescent op het moment van het gesprek is. In dit onderzoek zal ook onderzocht worden of er een samenhang is in op de ander gericht- en negatief gedrag en het in meer of mindere mate depressief zijn op het moment van de opname bij de jongeren die in het verleden allen ooit depressief zijn geweest, en sommigen nog steeds zijn. Dit zal onderzocht worden aan de hand van de volgende onderzoeksvraag: "Is de mate van depressie op het moment van een gesprek van invloed op de hoeveelheid op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij klinisch depressieve adolescenten?". Wanneer er een samenhang bestaat tussen de mate van depressie op het moment van het gesprek en het tonen van op de ander gericht gedrag en negatief gedrag, dan komen verschillen in deze gedragingen mogelijk (deels) voort uit de stemming van de adolescent. Verwacht wordt dat wanneer de mate van depressieve symptomen ernstiger zijn, het vertonen van op de ander gericht gedrag lager is en het vertonen van negatief gedrag hoger is en er dus sprake is van een correlatie tussen het non-verbale gedrag en de huidige depressie score.

Als deze samenhang niet gevonden wordt, maar de gehele groep adolescenten die op enig moment depressief was of is op het gebied van tonen van op de ander gericht gedrag en negatief gedrag wel afwijkt van de groep controle personen, dan zijn er twee mogelijkheden. Ofwel de verschillen zijn een restant van de doorgemaakte depressieve episode, of ze waren al aanwezig voor de depressieve episode en waren al gedragstendenties die de persoon kenmerkten. Beevers et al. (2007) onderzochten of depressieve adolescenten bepaalde eigenschappen, gedragstendenties, cognities en sociale vaardigheden ontwikkelen door het doormaken van een depressieve episode (de zogenaamde 'scarr hypothesis) of dat deze kenmerken al aanwezig waren voor de depressieve episode. Zij toonden aan dat deze kenmerken niet door de depressie ontstaan waren, maar al in de persoon aanwezig waren voor de depressieve episode. Zo toonden ze aan dat een persoon vóór de depressieve episode al minder sociaal aangepast was dan een persoon die geen depressie ontwikkelt, deze sociale aanpassing verslechterde ten tijde van de depressieve episode en het niveau van aanpassing vervolgens weer op het oude niveau terecht kwam. Omdat in deze studie de proefpersonen niet zijn gezien voor de depressieve episode kan niet worden gezegd of gedragsverschillen ontstaan zijn door de depressieve episode of al daarvoor aanwezig waren, maar wel kunnen de resultaten aangeven welke gedragingen eventueel onderzocht zouden moeten worden op hun predicerende waarde voor het ontwikkelen van een depressie.

In het derde deel van het onderzoek wordt het gedrag van de volwassen proefleider onderzocht. Het SSDM stelt dat de tekortkomende sociale vaardigheden van de adolescent negatieve reacties oproepen bij hun gesprekspartners. Indien het SSDM juist is, dan verwachten we ook een verschil in het gedrag dat een gesprekspartner vertoont in gesprek met een klinisch depressieve adolescent, in vergelijking met het gedrag wat de gesprekspartner vertoont in een gesprek met een niet-depressieve adolescent. Dit wordt onderzocht aan de hand van de onderzoeksvraag: "Is er een

verschil in op de ander gericht gedrag en negatief gedrag van de volwassen gesprekspartner tussen gesprekken met klinisch depressieve adolescenten en gesprekken met niet-depressieve adolescenten? Zo ja, hangt dit af van het geslacht van de adolescenten?". Verwacht wordt dat het minder vertonen van op de ander gericht gedrag van de ene persoon leidt tot het minder vertonen van op de ander gericht gedrag van de andere persoon. Van Beek, Van Dolderen en Dubas (2006) en Jansen (2007) toonden al aan dat de gesprekspartner in gesprek met een mild depressieve adolescent minder glimlachte dan in gesprek met een niet-depressieve adolescent. Jansen (2007) toonde ook aan dat de gesprekspartner meer negatief gedrag vertoont in gesprek met een mild depressieve adolescent dan tegenover een niet-depressieve adolescent. Het verschil komt vooral voort uit het feit dat niet-depressieve personen vaker een negatieve gezichtsuitdrukking vertonen tegenover een depressieve adolescent dan tegen over een niet-depressieve adolescent tijdens een gesprek. Ook lijken meisjes vaker overtredingen van de display rules te maken tegenover een depressieve gesprekspartner dan tegenover een niet-depressieve gesprekspartner.

In beide voorgaande onderzoeken was de gesprekspartner echter een leeftijdsgenoot. In het huidige onderzoek wordt verwacht dat een volwassen gesprekspartner niet zozeer meer negatief gedrag zal vertonen in gesprek met een klinisch depressieve adolescent in vergelijking met een niet-depressieve adolescent, maar eerder minder op de ander gericht gedrag. Dit wordt verwacht omdat een volwassen gesprekspartner sociaalvaardig is en naar verwachting zal trachten het gesprek positief te laten verlopen. Deze persoon zal de display rules naar verwachting niet overtreden door het tonen van negatief gedrag. Wel wordt verwacht dat de gesprekspartner minder op de ander gericht gedrag vertoont. Het enige op de ander gerichte positieve gedrag dat wellicht juist vaker zou kunnen voorkomen door de gesprekspartner in gesprek met een klinisch depressieve adolescent in vergelijking met een gesprek met een niet-depressieve adolescent is backchannel gedrag. Dit was het geval wanneer de gespreksleider in het onderzoek van Van Beek, Van Dolderen en Dubas (2006) een gesprek voerde met een deel van de mild depressieve onderzoekspopulatie. Mogelijk maakte de gesprekspartner meer gebruik van backchannelen om de jongere aan te moedigen of te ondersteunen. Ditzelfde effect werd gevonden bij psychiaters tijdens gesprekken met ernstig depressieve volwassenen in vergelijking met minder depressieve volwassenen (Geerts, Bouhuys & Bloem, 1997). Ook wordt verwacht dat er de reactie van de gesprekspartner af zal hangen van de sekse van de proefpersoon. Aangezien de verwachtingen binnen display rules voor meisjes voorschrijven dat ze meer op de ander gericht gedrag en minder negatief gedrag vertonen dan jongens, zal het verschil in reacties op een depressieve adolescent ten opzichte van de reacties op een niet-depressieve adolescent groter zijn voor meisjes dan voor jongens. Dit wordt verwacht omdat we ook een groter effect verwachten van depressie op het gedrag van meisjes dan van jongens.

Samengevat zullen in het huidige onderzoek de volgende onderzoeksvragen aan bod komen:

1. *Is er een verschil in op de ander gericht gedrag en negatief gedrag tussen klinisch depressieve adolescenten en niet-depressieve adolescenten? Zo ja, hangt dit af van het geslacht van de adolescenten?*
   Verwacht wordt dat klinisch depressieve adolescenten minder op de ander gericht gedrag en meer negatief gedrag vertonen dan niet-depressieve adolescenten. Er wordt verwacht dat het effect van depressie groter is voor meisjes dan voor jongens.
2. *Is de mate van depressie op het moment van een gesprek van invloed op de hoeveelheid op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij klinisch depressieve adolescenten?*
   Verwacht wordt dat er sprake is van een correlatie tussen het gedrag en de huidige depressie score: hoe depressiever de persoon, hoe minder op de ander gericht gedrag en hoe meer negatief gedrag wordt verwacht.

3. *Is er een verschil in op de ander gericht gedrag en negatief gedrag van de volwassen gesprekspartner tussen gesprekken met klinisch depressieve adolescenten en gesprekken gesprek met niet-depressieve adolescenten? Zo ja, hangt dit af van het geslacht van de adolescenten?"*
   Verwacht wordt dat de volwassen gesprekspartner minder op de ander gericht gedrag zal vertonen in gesprek met een klinisch depressieve adolescent dan met een niet-depressieve en dat dit verschil groter zal zijn bij gesprekken met meisjes dan met jongens.

Methoden

Proefpersonen

In deze studie zijn in totaal 58 proefpersonen onderzocht, waarvan 26 jongens en 32 meisjes. De totale groep proefpersonen bestaat uit een groep klinisch depressieve jongeren (N=29) en een groep op leeftijd, sekse en opleidingsniveau gematchte controlepersonen (N=29) in de leeftijd van 13 t/m 20 jaar. 22 van de proefpersonen uit de klinisch depressieve groep zijn in behandeling of zijn in behandeling geweest bij het Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU) voor een depressie of een dysthyme stoornis en 7 proefpersonen uit deze groep zijn geworven op scholen. De controlepersonen zonder psychologische problemen volgen middelbaar onderwijs en zijn in deze setting geworven. Een overzicht van de proefpersonen is weergegeven in tabel 1.

Tabel 1: De gemiddelde leeftijd in jaren en CDI-scores* van de proefpersonen ten tijde van het meetmoment

Type proefpersoon		Aantal (N)	Gem. leeftijd	St. Dev. leeftijd	Gem. CDI-score	St. Dev. CDI-score	Schoolniveau			
							VMBO	HAVO	VWO	Onbekend
Jongen	Controle	13	16,23	1,97	4,00	3,03	4	3	6	0
	Depressief	13	15,61	1,49	17,27	9,72	4	2	6	1
Meisje	Controle	16	16,64	1,96	3,38	3,86	7	3	6	0
	Depressief	16	17,01	1,75	17,81	9,22	5	3	6	2
Totaal		58	16,42	1,83	10,61	9,87	20	11	24	3

* CDI = Children's Depression Inventory

De klinisch depressieve proefpersonen die zijn geworven binnen de cliëntpopulatie van het UMCU (N=22) zijn geselecteerd op basis van een cut-off score van ≥ 19 op de Nederlandstalige versie (Leuven & Van Beek, 2000) van de Children's Depression Inventory: CDI (Kovačs, 1992). Daarnaast werd gekeken of er sprake was van een DSM-IV diagnose depressie of andere psychiatrische problematiek met depressieve klachten. Als derde criterium zijn subklinische (≥63) en klinische (≥67) t-scores op de schalen 'internaliserend gedrag' en 'angstig/depressief gedrag' van de gedragsvragenlijsten Child Behavior Checklist (CBCL), het Teacher Reform Form (TRF) en het Youth Self Report (YSR) meegenomen. Wanneer een adolescent voldeed aan 2 van de 3 selectiecriteria is diegene in overleg met de behandelende psychiater benaderd voor het onderzoek.

De klinisch depressieve proefpersonen die zijn geworven binnen de schoolpopulatie (N=7) zijn ook geselecteerd op basis van een cut-off score van ≥ 19 op de Nederlandstalige versie (Leuven & Van Beek, 2000) van de Children's Depression Inventory: CDI (Kovačs, 1992). Daarnaast is gekeken naar de scores op de internaliserende schalen van de Nijmeegse Problemen Vragenlijst (NPBL-Research version; Schol, Vermulst & De Bruyn, 2001), die vergelijkbaar zijn met de scores op de schalen over internaliserend gedrag van de YSR. De klinisch depressieve adolescenten uit de schoolpopulatie scoorden significant hoger op de schalen 'teruggetrokkenheid' en 'angst/depressie' dan de adolescenten uit de controlegroep (zie Hofman, Mulder & Kruijt, 2008). Twee van de 7 gaven aan in behandeling te zijn (geweest) voor depressie.

De controles scoorden allen laag op alle subschalen van de NPBL.

Meetinstrumenten

Children's Depression Inventory (CDI)

De Nederlandstalige versie (Leuven & Van Beek, 2000) van de Children's Depression Inventory (Kovačs, 1992) is gebruikt om de mate van depressie vast te stellen. Deze zelfrapportage-vragenlijst is bedoeld om de depressieve gevoelens van kinderen van 8 tot 18 jaar te bepalen. De in deze studie

gebruikte versie van Leuven & Van Beek bestaat uit 42 opgaven, waarin 26 originele CDI-opgaven verwerkt zijn. Één opgave over zelfmoord is vervangen door twee mildere opgaven over de dood. De depressiescore is alleen berekend over deze 28 items. Elke opgave bestaat uit drie stellingen: een stelling die geen depressie indiceert, een stelling die lichte depressie indiceert en een stelling die duidelijke depressie uitdrukt. Een voorbeeldopgave luidt:

- Ik vind veel dingen leuk om te doen
- Sommige dingen vind ik wel leuk om te doen
- Ik vind helemaal niets leuk om te doen.

Zie bijlage 1 voor de volledige vragenlijst. Uit onderzoek naar deze vragenlijst is gebleken dat deze Nederlandse versie van de CDI betrouwbaar is met een Cronbach's alpha van 0.81 (Van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006).

De klinisch depressieve populatie die geworven is via het UMCU heeft deze vragenlijst ingevuld toen zij in met de behandeling startten in het UMCU (meting 0) en toen zij meededen aan het onderzoek (meting 1).

Nijmeegse Problemen Vragenlijst

De Nijmegen Problem Behavior List (NPBL-Research version; Scholte, Vermulst, & De Bruyn, 2001) wordt gebruikt om internaliserend probleemgedrag (waar 3 schalen onder vallen: teruggetrokken gedrag, angstig/depressief gedrag en sociale problemen) en externaliserend probleemgedrag(eveneens 3 schalen: aandachtsproblemen, delinquent gedrag en agressief gedrag) te meten bij een niet-klinische populatie en kan vergeleken worden met de YSR. Voor dit onderzoek is vooral het internaliserende probleemgedrag van belang, het externaliserende probleemgedrag wordt meegenomen voor het uitsluiten van ander probleemgedrag. De adolescent moet op een vijfpuntsschaal aangeven in welke mate hij/zij het gedrag dat beschreven wordt vertoont, van 'klopt erg slecht' tot 'klopt erg goed'. De gemiddelde betrouwbaarheden voor de zelfrapportage-vormen zijn .85 voor internaliserend gedrag (Scholte, De Bruyn & Vermulst, 2006).

Voorbeelden van items:

- Ik ben liever alleen dan met anderen (Teruggetrokken gedrag)
- Ik voel me verdrietig, ongelukkig (Depressief gedrag)

Zie voor de volledige vragenlijst bijlage 2.

Gesprekken

Er worden gesprekken van ten minste 10 minuten tussen de adolescent en een volwassen vrouwelijke proefleider geobserveerd. De proefpersoon is geïnformeerd over het feit dat het onderzoek over 'omgaan met leeftijdgenoten' gaat, maar is niet op de hoogte van het belang van non-verbaal gedrag. De proefpersonen waren in de veronderstelling dat de camera's dienden als geheugensteuntje voor de proefleider, zodat zij niet alles hoefde te onthouden wat er werd gezegd. Er worden twee camera's op

het tweetal gericht, zodat er een totaalbeeld ontstaat en beide personen goed vanaf de voorkant in beeld zijn. De volwassen vrouwelijke proefleider vertelt over (soms verzonnen) eigen ervaringen met leeftijdgenoten, zowel positief als negatief. Vervolgens wordt aan de adolescent gevraagd of hij/zij een soortgelijke situatie of het gevoel dat opgeroepen werd herkent. Voorbeelden van negatieve en positieve ervaringen zijn:

Negatief:

- Onterecht de schuld ergens van krijgen (maar niet willen klikken)
- Een geheim van de persoon wordt doorverteld
- Een vriend(in) die liegt of iets achterhoudt
- Voor gek gezet worden
- Buitengesloten worden
- Niet sportief gedrag

Positief:

- Elkaar alleen maar aan hoeven kijken om te weten wat de ander denkt
- Precies hetzelfde leuk vinden, of precies dezelfde dingen zeggen, belangrijk vinden etc.
- Samen een lachbui of de slappe lach hebben, een zelfde gevoel voor humor
- Samen sporten en daarvan genieten
- Groepsgevoel

Achteraf zijn de proefpersonen ingelicht over het doel van de studie.

Observaties

De opgenomen gesprekken zijn achteraf gescoord voor vormen van op de ander gericht gedrag en negatief gedrag. Een aantal observaties zijn uitgevoerd door middel van het programma 'The Observer' (versie 5.0) van Noldus. Door middel van dit programma zijn de duur en frequentie van de volgende gedragingen gemeten, voor zowel de proefpersoon als de proefleider:

- Aankijken (als de persoon naar het gezicht van de gesprekspartner kijkt)
- Lachen (als de proefpersoon glimlacht of lacht)
- Praten (als de persoon spreekt)
- Backchannelen (als de persoon bevestigend of aanmoedigend reageert op het spreken van de gesprekspartner zonder deze te onderbreken, bijv. d.m.v. een knik of een instemmend geluid).

Zie voor de gedetailleerde beschrijvingen van bovenstaande gedragingen de volgende verslagen:

- Aankijken: Vetjens & Visser, 2002
- Lachen: Fetter & Winkelhof, 2002
- Backchannelen: Raaijmaakers & van der Reijden, 2003.

Aan de hand van deze observaties zijn de volgende variabelen berekend en gebruikt in de analyses voor op de ander gericht gedrag:

- Percentage aankijken tijdens luisteren

- Percentage aankijken tijdens praten
- Frequentie lachen per minuut - luisteren
- Frequentie backchannelen per minuut - luisteren.

Ook is in dit onderzoek de mate van affectieve betrokkenheid als onderdeel van op de ander gericht gedrag geobserveerd. In het huidige onderzoek is de observatieschaal gebruikt uit het onderzoek van Hofman, Mulder en Kruijt (2008). Zie bijlage 3 voor een volledige beschrijving van deze schaal. De volgende gedragingen zijn in het huidige onderzoek geobserveerd:

- Levendigheid van de spraak
- Volume van de spraak
- Volume dyade
- Onderbrekingen
- Inhoudelijke en emotionele afstemming op elkaar
- Spreektijd
- Vragen stellen.

Doordat er niet genoeg variatie voorkwam in de variabele ‘volume spraak’ bij de proefleider, is deze variabele niet meegenomen in de analyses. Ook is variabele ‘spreektijd’ niet meegenomen, omdat deze complementair is aan ‘spreektijd’ van de proefpersoon. De totale variabele affectieve betrokkenheid bestaat bij de proefpersoon uit de volgende variabelen:

- Levendigheid van de spraak
- Volume van de spraak
- Volume dyade
- Inhoudelijke en emotionele afstemming op elkaar
- Spreektijd
- Vragen stellen.

Zie bijlage 3 voor een volledige beschrijving van de variabelen. De interne consistentie (Cronbach’s alpha) van de totale schaal is 0.80. De interne consistentie van de schaal affectieve betrokkenheid is 0.65 en bestaat bij de proefleider uit de volgende variabelen

- volume dyade
- levendigheid spraak
- inhoudelijke en emotionele afstemming op elkaar.

Ten slotte is voor op de ander gericht gedrag ook de mate van spiegelen geobserveerd, namelijk de mate waarin non-verbale gedragingen binnen een interactie gesynchroniseerd zijn in zowel tijdspanne als vorm. Binnen het spiegelen wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende variabelen:

- Langdurige houdingen onderlichaam
- Langdurige houdingen bovenlichaam
- Korte handelingen.

Bij zowel de langdurige houdingen onderlichaam als langdurige houdingen bovenlichaam is het aantal seconden van de interactie gemeten waarop de gesprekspartners in een overeenkomstige houding zitten van respectievelijk het bovenlichaam en het onderlichaam. Bij de variabele korte handelingen is het aantal keer van voorkomen geturfd en gescoord aan de hand van een vijfpuntsschaal, zoals gebruikt in het onderzoek van Eekels en Eijkenaar (2008). Zie voor een volledige beschrijving van de variabelen en observatieschaal bijlage 4.

In dit onderzoek is ook geobserveerd op het vertonen van negatief gedrag door de proefpersonen en de gesprekleiders. Het oorspronkelijke ethogram voor negatief gedrag is ontwikkeld door Markusse en Mone (2004) en is vervolgens aangepast door Oskam en van der Wal (2006). In de huidige studie is deze laatste versie gebruikt; zie bijlage 5 voor het volledige ethogram en de beschrijving van de werkwijze tijdens het scoren. De verschillende gedragingen worden gemeten op een vijfpuntsschaal en de video-opnamen zijn meerdere keren bekeken om alle gedragingen te kunnen scoren. Zoals verwacht kwamen de afzonderlijke negatieve gedragingen weinig voor tijdens interacties tussen de proefpersonen en de proefleider, waardoor bevestigd wordt dat deze gedragingen niet gepast zijn binnen een gesprek. De volgende gedragingen zijn in het huidige onderzoek geobserveerd en bij elkaar opgeteld tot de variabele negatief gedrag totaal voor de proefpersonen:

- Onrustig Gezicht
- Negatieve gezichtsuitdrukking
- Grote Bewegingen
- Kleine bewegingen
- Verveelde Handelingen
- Ongemakkelijke houding.

Door gebrek aan variatie bij de proefleider in negatieve gedragingen zijn deze variabelen niet meegenomen in de analyses.

Interbeoordeelaarsbetrouwbaarheid

Verschillende onderzoekers hebben video-opnames van de gesprekken geobserveerd, maar moesten hiervoor voldoen aan een minimale gemiddelde interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Deze score geeft aan in hoeverre verschillende observatoren met elkaar overeenstemmen. Voor de interbeoordeelaarsbetrouwbaarheid met betrekking tot de observaties door middel van het programma ‘The Observer’ zijn 4 gesprekken gescoord door meerdere onderzoekers. Hierbij waren de gemiddelde Kappa-scores voor de verschillende gedragingen als volgt:

- Proefpersoon kijkt: 0.78
- Gespreksleider kijkt: 0.90
- Proefpersoon praat: 0.91

- Gesprekleider praat: 0.90
- Proefpersoon backchannelt: 0.71
- Gesprekleider backchannelt: 0.75
- Proefpersoon lacht: 0.67
- Gesprekleider lacht: 0.74

Ook voor de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van de variabelen negatief gedrag totaal en affectieve betrokkenheid zijn 4 gesprekken gescoord, waarbij Kappa respectievelijk 0.74 en 0.72 was. Voor de interbeoordeelaarsbetrouwbaarheid met betrekking tot het spiegelen zijn 10 gesprekken gescoord, waarbij de Kappa-score 1.00 was voor het spiegelen van korte handelingen, 1.00 voor spiegelen langdurige houding onderlichaam en 0.71 voor spiegelen langdurige houding bovenlichaam. Voor de berekening van de Kappa-scores van de langdurige houdingen werden scores van beoordelaars met een verschil van maximaal 3 sec. als gelijk gerekend, zodat er rekening is gehouden met de reactiesnelheid van de beoordelaars. De gesprekken met proefpersonen die zijn gebruikt om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid tussen de verschillende observatoren te berekenen zijn zo goed mogelijk verdeeld over sekse, leeftijd en depressie.

Analyses

Voordat de analyses zijn uitgevoerd, is gekeken of de variabelen normaal verdeeld waren. Voor de variabele negatief gedrag totaal bij de proefpersonen was er sprake van een te hoge skewness en kurtosis, respectievelijk 1.33 en 2.62. Ook voor de variabelen proefleider kijkt tijdens praten en proefleider backchannelt was sprake van afwijkende skewness en kurtosis waarden. Voor de variabele proefleider kijkt tijdens praten was er sprake van een skewness van -1.63 en een kurtosis van 3.37, voor de variabele proefleider backchannelt was dit respectievelijk 1.15 en 3.45. Daarom zijn de data ‘square-root’-getransformeerd voordat ze zijn opgenomen in de analyses, waardoor er een juiste skewness en een juiste kurtosis ontstond. Bij de proefpersonen ontstond voor negatief gedrag een skewness van 0.82 en een kurtosis van 0.61. Voor de variabelen proefleider kijkt tijdens praten en proefleider backchannelt ontstond voor beiden een skewness van 0.31 en een kurtosis van 0.61.

Voor de variabele affectieve betrokkenheid waren de data normaal verdeeld, voor zowel de proefpersonen als de proefleider, en ook de variabelen spiegelen langdurige houding bovenlichaam, proefpersoon kijkt tijdens praten, proefpersoon backchannelt en proefleider lacht waren normaal verdeeld. De variabelen spiegelen langdurige houding onderlichaam, proefpersoon kijkt tijdens luisteren en proefpersoon lacht tijdens luisteren vertoonden een juiste kurtosis en een skewness van respectievelijk 1.18, 1.16 en 1.23. Omdat deze skewness-waarden maar iets buiten de grens lagen, zijn deze variabelen toch ongetransformeerd meegenomen in de analyses. De variabele spiegelen korte handelingen is voor zowel de proefpersoon als de proefleider niet meegenomen in de analyses, omdat

deze variabele weinig voorkwam. Ook de variabele aankijken tijdens luisteren van de proefleider is niet meegenomen, omdat de proefleider de proefpersonen vrijwel de gehele tijd aankeek tijdens luisteren. Ten slotte is ook de variabele negatief gedrag van de proefleider buiten beschouwing gelaten, omdat de proefleider vrijwel geen negatief gedrag vertoonde.

Om de samenhang in het vertonen van op de ander gericht gedrag en negatief gedrag vast te stellen is een one-tailed bivariate correlatiematrix (Pearson) gemaakt met de op de ander gerichte gedragingen kijken tijdens luisteren, kijken tijdens praten, lachen, backchannelen, spiegelen, affectieve betrokkenheid en met de variabele negatief gedrag, van zowel de proefpersoon als van de partner. De variabelen die onderling samenhangen zijn vervolgens samen geanalyseerd in een MANCOVA, de andere variabelen zijn geanalyseerd in ANCOVA's. Aan de hand van deze MANCOVA's en ANCOVA's zijn de effecten van sekse en depressie op het vertonen van op de ander gericht gedrag en negatief gedrag onderzocht, waarbij 'depressie' (ja of nee) en sekse (meisje of jongen) de onafhankelijke variabelen zijn en leeftijd meegenomen is als covariaat. Leeftijd is meegenomen in de analyses, om de mogelijke effecten van leeftijd te bepalen en omdat de groep meisjes iets ouder was dan de groep jongens en dan vooral de groep depressieve meisjes in vergelijking met de depressieve jongens.

Ten slotte is gekeken of de mate van depressie samenhangt met op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij de proefpersoon binnen de groep depressieve jongeren aan de hand van een multiple regressieanalyse. Gekeken is of het gedrag afhangt van sekse en leeftijd (stap 1), de depressiescore (stap 2) en interacties met sekse en leeftijd (stap 3). De volgende variabelen zijn geanalyseerd:

- Percentage aankijken tijdens luisteren
- Percentage aankijken tijdens praten
- Frequentie lachen per minuut tijdens luisteren
- Frequentie backchannelen per minuut tijdens luisteren
- Spiegelen langdurige houdingen onderlichaam
- Spiegelen langdurige houdingen bovenlichaam
- Spiegelen korte handelingen
- Affectieve betrokkenheid
- Negatief gedrag
- CDI-score bij meting 1.

Resultaten

Deel 1: Effecten van sekse, leeftijd & depressie op gedrag van de adolescent

Op de ander gericht gedrag

De effecten van sekse, leeftijd en depressie op het gedrag van de adolescent zijn bestudeerd aan de hand van een MANCOVA en meerdere ANCOVA's. De variabelen percentage aankijken tijdens luisteren en percentage aankijken tijdens praten zijn samengenomen in één MANCOVA, omdat deze variabelen met elkaar correleren; r =.748, p < .01 en blijk geven van eenzelfde onderliggend gedrag: aandacht. De MANCOVA is uitgevoerd met depressie (klinische depressie of controle) en sekse (jongen of meisje) als onafhankelijke variabelen, leeftijd als covariaat en percentage aankijken tijdens luisteren en percentage aankijken tijdens praten als afhankelijke variabelen. Er is een multivariaat significant effect (Wilk's Lambda) gevonden van sekse, $F(2,52)= 7.78$, p=.001, maar de univariate analyses wijzen uit dat dit alleen significant is voor aankijken tijdens luisteren $F(1,53)=11.81$, p=.001 en niet voor aankijken tijdens praten, $F(1,53)=1.7$, p=.192. Meisjes kijken hun gesprekspartner gemiddeld langer aan dan jongens. Het gemiddelde percentage van de duur van de observatie waarop meisjes tijdens luisteren de gesprekspartner aankijken is 84.59% S.D. 16.86, terwijl dit bij jongens 65.73% S.D. 24.73, is. Er zijn geen significante effecten gevonden van depressie (zie tabel 1) en leeftijd en ook is er geen interactie-effect gevonden van depressie x sekse.

De meerdere ANCOVA's zijn uitgevoerd met wederom depressie (klinische depressie of controle) en sekse (jongen of meisje) als onafhankelijke variabelen, leeftijd als covariaat en respectievelijk frequentie lachen per minuut luisteren, frequentie backchannelen per minuut luisteren, affectieve betrokkenheid, spiegelen langdurige houding onderlichaam en spiegelen langdurige houding bovenlichaam als afhankelijke variabelen.

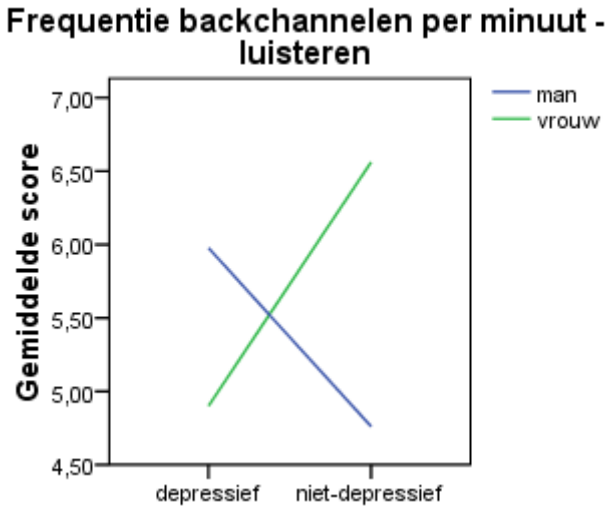

Figuur 1: De gemiddelde frequentie backchannelen voor klinisch depressieve- en niet-depressieve proefpersonen.

Er blijkt er een trend te zijn in het interactie effect sekse x depressie voor de variabelen frequentie backchannelen per minuut – luisteren en frequentie lachen per minuut - luisteren, zie figuur 1 & 2. Niet-depressieve meisjes lachen meer $F(1,53)= 2.82$, $p=.099$ en backchannelen meer $F(1,53)= 2.99$, $p=.09$ dan depressieve meisjes, terwijl niet-depressieve jongens eerder minder lachen en backchannelen dan depressieve jongens. Er zijn geen significante hoofdeffecten van sekse, leeftijd en depressie op de beide gedragingen.

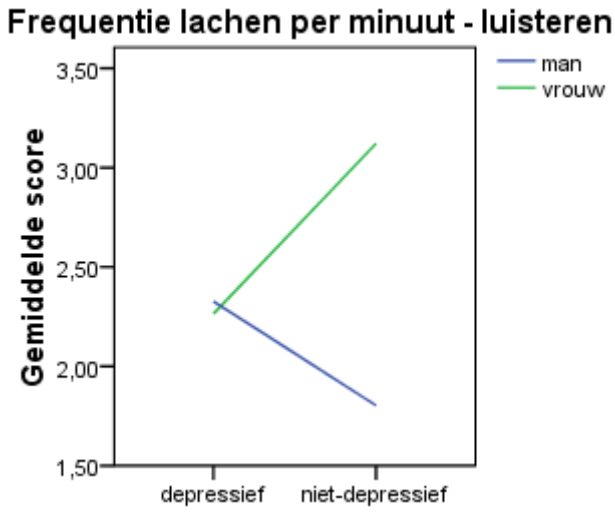

Figuur 1: De gemiddelde frequentie lachen voor klinisch depressieve- en niet-depressieve proefpersonen.

Er is een significant hoofdeffect van depressie gevonden voor het vertonen van affectieve betrokkenheid, $F(1,47)= 7.4$, $p < .01$; klinische depressieve adolescenten tonen non-verbaal minder affectieve betrokkenheid dan niet-depressieve adolescenten; zie tabel 1. In tabel 1 staat de gemiddelde optelsom van de score op 6 5-puntsschalen, voor zowel klinisch depressieve jongeren als voor niet-depressieve jongeren. Naast dit hoofdeffect van depressie blijkt er een trend te zijn in het hoofdeffect van sekse, $F(1,47)= 3.07$, $p= .086$; meisjes blijken meer affectieve betrokkenheid te tonen dan jongens, M= 20,37 en S.D. = 3,21 voor meisjes, M= 18,76 en S.D. 4,23 voor jongens. Er is geen effect van leeftijd of een interactie effect van sekse x depressie gevonden.

Ten slotte is gekeken naar het effect van sekse, leeftijd en depressie op het spiegelen. Er is een significant effect gevonden van sekse op het spiegelen langdurige houding onderlichaam; $F(1,53)= 9.1$, $p <.01$. Vrouwelijke adolescenten en een vrouwelijke gespreksleider zitten vaker in eenzelfde houding met het onderlichaam (M = 3.92, S.D. = 4.56) dan een mannelijke adolescent met de vrouwelijke gespreksleider (M = 0.66, S. D. = 1.97). Er is geen significant effect gevonden van leeftijd, depressie en sekse x depressie. Voor het spiegelen van een langdurige houding van het bovenlichaam is wel een significant effect gevonden van depressie; zie tabel 1 voor het gemiddelde aantal seconden waarin de houding wordt gespiegeld. Niet-depressieve adolescenten zitten vaker in eenzelfde houding als de gespreksleidster (en vice versa) dan depressieve adolescenten; $F(1,53)= 9.72$,

p <.01. Er is geen effect gevonden voor leeftijd, sekse en sekse x depressie voor spiegelen langdurige houding bovenlichaam.

Tabel 1: De gemiddelde waardes en standaarddeviaties voor op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij klinisch depressieve jongeren en niet-depressieve jongeren in gesprek met een volwassen vrouwelijke proefleider.

	Klinisch depressief		**Niet-depressief**	
	Gemiddelde	**Std. Deviatie**	**Gemiddelde**	**Std. Deviatie**
% aankijken tijdens luisteren	73,172	27,085	79,103	17,066
% aankijken tijdens praten	54,000	27,177	55,069	16,445
Freq. lachen per minuut – luisteren	2,292	1,698	2,531	1,596
Freq. backchannelen per minuut - luisteren	5,383	3,043	5,754	2,988
Affectieve betrokkenheid	18,240**	4,146	20,852**	2,970
Spiegelen onderlichaam	3,231	4,267	1,688	3,533
Spiegelen bovenlichaam	1,097**	2,077	3,737**	3,880
Negatief totaal	3,084**	0,572	2,736**	0,374

** Significant verschil van < 0.01

Negatief gedrag

Om het effect van sekse, leeftijd en depressie te onderzoeken op het vertonen van negatief gedrag, is gebruik gemaakt van een ANCOVA. Hierin zijn depressie (klinische depressie of controle) en sekse (jongen of meisje) meegenomen als afhankelijke variabelen en negatief gedrag totaal als onafhankelijke variabele. Wederom is leeftijd meegenomen als covariaat. Gebleken is dat depressieve jongeren vaker negatief gedrag vertonen dan niet-depressieve jongeren; $F(1,53)= 8.5$, p <.01, zie tabel 1 voor de frequentie negatieve gedragingen, en uit figuur 3 blijkt dat het verschil iets groter is voor jongens dan voor meisjes: $F(1,53)= 3.01$, $p= .09$. Er is dus sprake van een trend voor een interactie effect van sekse x depressie voor het vertonen van negatief gedrag. Er zijn geen leeftijd- en sekse-effecten gevonden voor het vertonen van negatief gedrag.

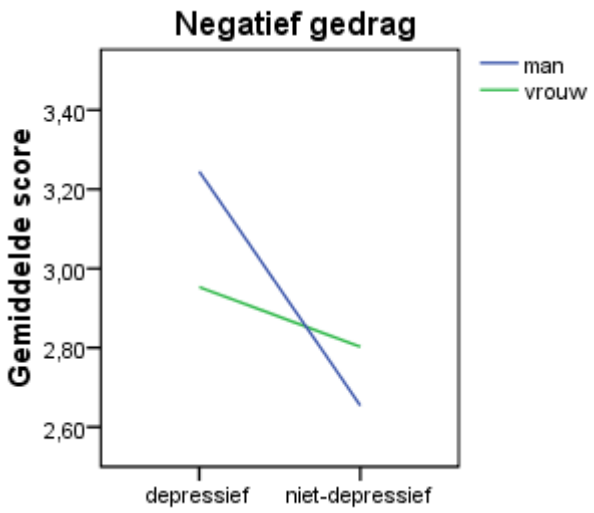

Figuur 3: De gemiddelde frequentie van het vertonen van negatief gedrag door klinisch depressieve- en niet-depressieve proefpersonen.

Samenvattend kan gesteld worden er een aantal sekse-effecten is gevonden, maar niet alle sekse-effecten die verwacht werden. Wel kijken meisjes hun gesprekspartner vaker aan tijdens luisteren dan jongens en ze zitten ook vaker in eenzelfde houding met het onderlichaam als de gesprekspartner dan jongens. Daarnaast blijkt er een trend te zijn van het effect van sekse op affectieve betrokkenheid: meisjes tonen meer affectieve betrokkenheid dan jongens. Er zijn echter geen verschillen tussen jongens en meisjes gevonden op het gebied van lachen, backchannelen, het in spiegelen van de houding van het bovenlichaam van de gesprekspartner en het tonen van negatief gedrag.

Er is gevonden dat depressieve jongeren zoals verwacht minder op de ander gericht gedrag en meer negatief gedrag vertonen. Klinisch depressieve adolescenten tonen minder affectieve betrokkenheid en zitten minder vaak in eenzelfde houding met het bovenlichaam als de gespreksleider dan niet-depressieve adolescenten. Daarnaast zijn er zoals verwacht interactie-effecten van sekse x depressie gevonden, maar niet altijd zoals verwacht. Er werd verwacht dat het verschil in non verbaal gedrag tussen klinisch depressieve adolescenten en niet-depressieve adolescenten groter zou zijn voor meisjes dan voor jongens. Dit verschil tussen depressieve en niet-depressieve adolescenten is voor backchannelen en lachen echter alleen gevonden bij meisjes, bij de jongens is er sprake van een tegengesteld effect. Zoals verwacht lachen en backchannelen niet-depressieve meisjes meer dan depressieve meisjes, terwijl niet-depressieve jongens juist minder lachen en backchannelen dan depressieve jongens. Ook werd er verwacht dat het verschil groter zou zijn voor meisjes dan voor jongens en dit was inderdaad het geval voor backchannelen en lachen. Tegen de verwachting in is er echter een trend ontdekt voor het meer vertonen van negatief gedrag door depressieve jongens, in vergelijking met niet-depressieve jongens, terwijl dit verschil bij meisjes in mindere mate aanwezig is. Tegen de verwachting in is er geen effect van depressie gevonden op aankijkgedrag.

Deel 2: Effecten van de mate van depressie op het gedrag van de adolescent

Op de ander gericht gedrag

Aan de hand van een multiple regressie-analyse is geanalyseerd of er een samenhang is tussen de mate van depressie (CDI-score bij meting 1) en het tonen van op de ander gericht gedrag en negatief gedrag door klinisch depressieve adolescenten. Daarbij is gekeken of de samenhang bepaald wordt door sekse, leeftijd, CDI-score bij meting 1, een interactie van sekse x CDI-score bij meting 1 of een interactie van leeftijd x CDI-score bij meting 1.

Tabel 2 laat zien dat er voor de frequentie lachen per minuut luisteren sprake is van een trend van een samenhang met de interactie sekse x depressie. Depressieve jongens blijken meer te lachen dan depressieve meisjes, zie tabel 2, maar dit verschil wordt minder groot naarmate de depressie ernstiger wordt. Dus alleen bij jongens lijkt er een effect van depressieve stemming te zijn op lachen.

Tabel 2: Stapsgewijze regressieanalyse voor frequentie per minuut lachen – luisteren op de mate van depressie (CDI meting 1).

Variabelen	**Stap 1**	**Stap 2**	**Stap 3**
	ß	ß	ß
Sekse (man)	.147	.131	.966º
Leeftijd	.319	.288	.480*
CDI meting 1		-.138	.499
sekse x depressie			-.932 º
leeftijd x depressie			-.285
Model diagnostiek			
F	*F*(2,26)=1.219	*F*(3,25)=.968	*F*(5,23)=1.617
F change		*F*(1,25)=.512	*F*(2,23)=2.425
R² change	.086	.018	.156

* Significant verschil van < 0.05, ** significant verschil van < 0.01, º trend van <0.1.

Daarnaast is er een samenhang gevonden tussen de mate van depressie en de frequentie backchannelen per minuut luisteren; ß = 0.526, $p < .01$. De mate van depressie verklaart 26.5% van de variantie (R^2Change = 0.265). Hoe depressiever de persoon is, hoe meer er backchannelgedrag er wordt vertoond, zie tabel 3. Dit is opmerkelijk, omdat verwacht werd dat er juist een negatieve samenhang zou zijn, namelijk hoe depressiever de persoon, hoe minder backchannelgedrag werd verwacht.

Tabel 3: Stapsgewijze regressieanalyse voor frequentie per minuut backchannelen – luisteren op de mate van depressie (CDI meting 1).

Variabelen	**Stap 1**	**Stap 2**	**Stap 3**
	ß	ß	ß
Sekse	.130	.12	.345
Leeftijd	-.123	-.007	-.012
CDI meting 1		.526**	.323
sekse x depressie			-.142
leeftijd x depressie			.278
Model diagnostiek			
F	*F*(2,26)=.609	*F*(3,25)=3.742*	*F*(5,23)=2.155º
F change		*F*(1,25)=9.604**	*F*(2,23)=.153
R² change	.045	.265	.009

* Significant verschil van < 0.05, ** significant verschil van < 0.01, º trend van <0.1.

Ook is er sprake van een tendens van samenhang tussen de mate van depressie en affectieve betrokkenheid. De mate van depressie verklaart 13,5% van de variantie in het tonen van affectieve betrokkenheid; R²Change = 0.135. In tabel 4 is te zien dat hoe depressiever de proefpersoon is, hoe minder affectieve betrokkenheid deze adolescent toont: ß = -0.369, *p* = .073.

Tabel 4: Stapsgewijze regressieanalyse voor affectieve betrokkenheid op de mate van depressie (CDI meting 1).

Variabelen	**Stap 1**	**Stap 2**	**Stap 3**
	ß	ß	ß
Sekse	-.237	-.265	-.376
Leeftijd	.056	.071	.096
CDI meting 1		.086 º	-.249
sekse x depressie			.109
leeftijd x depressie			-.180
Model diagnostiek			
F	*F*(2,22)=.793	*F*(3,21)=1.776	*F*(5,19)=.984
F change		*F*(1,21)=3.556 º	*F*(2,19)=.040
R² change	.067	.135	.003

* Significant verschil van < 0.05, ** significant verschil van < 0.01, º trend van <0.1.

Ten slotte is gebleken dat hoe depressiever een persoon die deelneemt aan een gesprek is, des te minder de gesprekspartners elkaars houding van het onderlichaam spiegelen; ß = -0.425, *p* = .01, zie tabel 5. De mate van depressie verklaart 17,3% van de variantie in spiegelgedrag van het onderlichaam; R^2Change = 0.173.

Tabel 5: Stapsgewijze regressieanalyse voor spiegelen langdurige houding onderlichaam op de mate van depressie (CDI meting 1).

Variabelen	**Stap 1**	**Stap 2**	**Stap 3**
	ß	ß	ß
Sekse	-.316 º	-.367*	-.947*
Leeftijd	.313 º	.219	.071
CDI meting 1		-.425**	-.986*
sekse x depressie			.658
leeftijd x depressie			.321
Model diagnostiek			
F	*F*(2,26)=4.983*	*F*(3,25)=6.814**	*F*(5,23)=5.471**
F change		*F*(1,25)=7.85**	*F*(2,23)=2.351
R^2 change	.277	.173	.093

* Significant verschil van < 0.05, ** significant verschil van < 0.01, º trend van <0.1.

Er is geen samenhang gevonden tussen percentage aankijken tijdens luisteren, aankijken tijdens praten & spiegelen langdurige houding bovenlichaam enerzijds en de mate van depressie anderzijds.

Samengevat laten de resultaten uit dit deel van het onderzoek zien dat hoe depressiever een adolescent is, hoe meer backchannelgedrag en minder affectieve betrokkenheid deze adolescent toont. Daarnaast blijkt dat de gesprekspartner minder elkaars houding van het onderlichaam spiegelen als de adolescent in meerdere mate depressief is. Ten slotte is gevonden dat depressieve jongens meer blijken te lachen dan depressieve meisjes, maar dat dit verschil minder groot wordt naarmate de depressie ernstiger wordt.

<u>Negatief gedrag</u>

Er is geen samenhang gevonden tussen negatief gedrag totaal en de mate van depressie.

Deel 3: Effecten van sekse, leeftijd & depressie op het gedrag van de gesprekspartner

Op de ander gericht gedrag

Voor het berekenen van de effecten van sekse, leeftijd en depressie op het gedrag van de volwassen vrouwelijke gesprekspartner zijn een MANCOVA en meerdere ANCOVA uitgevoerd. Uit de one-tailed bivariate correlatiematrix (Pearson) is gebleken dat frequentie lachen per minuut – luisteren en frequentie backchannelen per minuut – luisteren met elkaar correleren, $r = .528$, $p < .01$. Omdat deze variabelen beiden op de ander gericht gedrag meten, zij de variabelen samengenomen in een MANCOVA. Voor de MANCOVA zijn depressie (klinische depressie of controle) en sekse (jongen of meisje) als onafhankelijke variabelen gebruikt, leeftijd als covariaat en frequentie lachen per minuut – luisteren en frequentie backchannelen per minuut – luisteren als afhankelijke variabelen. Er is een multivariaat significant effect (Wilk's Lambda) gevonden van sekse, $F(2,52)= 4.69$, $p <.05$. Univariaat blijkt dat de gesprekspartner in een gesprek met een jongen meer backchannelt tijdens luisteren $F(1,53)=9.51$, $p <.05$, maar niet meer lacht tijdens luisteren $F(1,53)=1.55$, $p=.219$, in vergelijking met een gesprek waarin de gesprekspartner met een meisje praat. De gesprekspartner backchannelt gemiddeld 3,17 keer (S. D. 0,42) per minuut in gesprek met een jongen, terwijl de gesprekspartner in een gesprek met een meisje gemiddeld 2,79 keer (S. D. 0,39) per minuut backchannelt. Er zijn geen significante effecten gevonden van depressie en leeftijd en ook is er geen interactie-effect gevonden van depressie x sekse.

De ANCOVA's zijn wederom uitgevoerd met depressie en sekse als onafhankelijke variabelen, leeftijd als covariaat en percentage aankijken tijdens praten, affectieve betrokkenheid, spiegelen langdurige houding onderlichaam respectievelijk spiegelen langdurige houding bovenlichaam als afhankelijke variabelen. Percentage aankijken tijdens luisteren is niet geanalyseerd, omdat de gesprekspartner de proefpersoon vrijwel de gehele tijd aankeek tijdens luisteren, waardoor er erg weinig variantie was en de variabele niet normaal verdeeld was (M = 97,66, St. dev. = 7,22).

Er zijn geen significante effecten van sekse, leeftijd en sekse x depressie op het aankijken tijdens praten gevonden, wel blijkt er een trend te zijn voor een hoofdeffect van depressie, zie tabel 6. De gesprekspartner blijkt niet-depressieve adolescenten vaker aan te kijken tijdens praten dan depressieve adolescenten, $F(1,53)= 2.84$, $p=.098$. Daarnaast laat tabel 6 zien dat er een significant hoofdeffect van depressie is gevonden op affectieve betrokkenheid, $F(1,47)= 5.49$, $p < .05$. De gesprekspartner toont meer affectieve betrokkenheid naar een niet-depressieve adolescent, ten opzichte van een klinisch depressieve adolescent, zie tabel 2. Er werden op het gebied van affectieve betrokkenheid geen leeftijd, sekse of sekse x depressie effecten gevonden.

De resultaten met betrekking tot het spiegelen van de houding van het boven- of onderlichaam zijn te vinden in deel 1 van deze resultatensectie en tabel 1 en 6, omdat deze resultaten overeenkomen met de resultaten van de proefpersoon (aangezien er voor deze variabelen het gedrag van beide personen geanalyseerd wordt).

Negatief gedrag van de gesprekspartner is niet geanalyseerd, omdat dit gedrag vrijwel niet getoond werd door de volwassen vrouwelijke proefleider.

Tabel 6 : De gemiddelde waardes en standaarddeviaties voor op de ander gericht gedrag en negatief gedrag door een vrouwelijke proefleider in gesprek met klinisch depressieve jongeren en niet-depressieve jongeren.

	Klinisch depressief		**Niet-depressief**	
	Gemiddelde	**Std. Deviatie**	**Gemiddelde**	**Std. Deviatie**
% aankijken tijdens praten (square root getransformeerd)	8,817 º	0,615	9,092 º	0,559
Freq. lachen per minuut – luisteren	4,129	1,999	4,212	2,051
Freq. backchannelen per minuut – luisteren (square root getransformeerd)	3,021	0,489	2,901	0,390
Affectieve betrokkenheid	11,520*	2,084	12,741*	1,608
Spiegelen onderlichaam	3,231	4,267	1,688	3,533
Spiegelen bovenlichaam	1,097**	2,077	3,737**	3,880

* Significant verschil van < 0.05, ** significant verschil van < 0.01, º trend van <0.1.

Samengevat kan gesteld worden dat er volgens verwachting een verschil is in gedrag van de gesprekspartner wanneer deze persoon in gesprek is met een klinisch depressieve jongere of een niet-depressieve jongere, maar lang niet voor alle gedragingen en ook niet helemaal in dezelfde gedragingen als de als voor de adolescent zelf. Zoals verwacht kijkt de gesprekspartner een niet-depressieve adolescent vaker aan dan een klinisch depressieve adolescent en toont zij ook meer affectieve betrokkenheid naar een niet-depressieve adolescent, ten opzichte van naar een klinisch depressieve adolescent.

Echter is het verwachte interactie effect tussen sekse en depressie, namelijk dat het verschil in gedrag van de gesprekspartner groter zou zijn bij depressieve meisjes versus niet-depressieve meisjes, dan bij depressieve jongens versus niet-depressieve jongens, niet gevonden.

Ook zijn er minder sekseverschillen gevonden dan verwacht. Het enige verschil dat gevonden is, is een sekse verschil in backchannelen; de gesprekspartner backchannelt meer tijdens luisteren in gesprek met een jongen dan in een gesprek met een meisje. Er werd echter verwacht dat de gesprekspartner meer zou backchannelen naar meisjes dan naar jongens.

Discussie

Sekse effecten

In dit onderzoek is gevonden dat meisjes hun gesprekspartner vaker aankijken tijdens luisteren dan jongens en ze zitten ook vaker in eenzelfde houding met het onderlichaam als de gesprekspartner dan jongens. Daarnaast blijkt er een trend te zijn van het effect van sekse op affectieve betrokkenheid: meisjes tonen meer affectieve betrokkenheid dan jongens. Dit werd ook verwacht, omdat uit eerder onderzoek bekend is dat jongens minder op de ander gericht gedrag vertonen dan meisjes; ze kijken hun gesprekspartner namelijk minder aan en lachen en backchannelen minder dan meisjes (Van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006). Andere hoofdeffecten van sekse op het gedrag van de adolescent werden niet gevonden.

Voor het gedrag van de gesprekspartner werd maar één hoofdeffect van sekse gevonden; de gesprekspartner backchannelt meer tijdens luisteren in gesprek met een jongen dan in een gesprek met een meisje. Er werd echter verwacht dat de gesprekspartner meer zou backchannelen naar meisjes dan naar jongens. Mogelijk is er sprake van verschillende functies van het backchannelen. Er werd vooral vanuit gegaan dat backchannelen een uiting is van op de ander gericht gedrag, waarmee de spreker bevestigd wordt. Echter kan backchannelgedrag ook ingezet worden om de ander aan te moedigen. Dit suggereren van Beek, Van Dolderen en Dubas (2006). Zij vonden dat de gesprekspartner meer backchannelt naar depressieve kinderen, wat er ook op kan wijzen dat backchannelen naast de op de ander gerichte betekenis ook een andere betekenis kan hebben. In dat geval is het niet verrassend dat er meer backchannelgedrag getoond wordt in gesprek met jongens dan met meisjes, omdat meisjes vaak makkelijker praten en meer open zijn dan jongens, zoals de display rules ook voorschrijven (DePaulo, 1992). Om deze gedachtegang te controleren is gekeken of meisjes in deze studie in een gesprek meer praten dan jongens en dit blijkt inderdaad het geval te zijn.

Het observeren van gesprekken tussen seksegenoten wordt geadviseerd voor vervolgonderzoek, omdat in de huidige studie minder hoofdeffecten van sekse gevonden zijn dan verwacht. Dit komt mogelijk doordat er sprake was van een vrouwelijke gespreksleider, die zowel de gesprekken met de meisjes als met de jongens voerde. Door de neiging van mensen om elkaar te spiegelen tijdens communicatie (Bouhuys & Hoofdakker, 1991) zijn hierdoor waarschijnlijk sekseverschillen niet of in mindere mate gevonden.

Op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij klinisch depressieve en niet-depressieve adolescenten

In dit onderzoek gebleken dat klinisch depressieve jongeren minder affectieve betrokkenheid tonen en minder vaak in eenzelfde houding zitten met het bovenlichaam als de gesprekspartner dan niet depressieve adolescenten. Dit is conform de verwachtingen, omdat uit eerder onderzoek ook is gebleken dat depressieve jongeren verschillende vormen van op de ander gericht gedrag minder vertonen dan niet-depressieve jongeren (Van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006; Jansen, 2007; Kazdin, Sherick, Esveldt-Dawson & Rancurello, 1985; Kleinke, 1986). Echter is er geen verschil gevonden in aankijken, terwijl dit uit eerdere onderzoeken wel is gebleken.

Zoals verwacht lachen en backchannelen niet-depressieve meisjes meer dan klinisch depressieve meisjes. Bij jongens is dit niet het geval en is er zelfs sprake van een tegengesteld effect: niet-depressieve jongens lachen en backchannelen juist minder dan depressieve jongens. Mogelijk wijzen deze bevindingen erop dat beide seksen zich minder conform hun genderrol gedragen. Depressieve jongens lijken zich meisjesachtiger te gedragen dan niet-depressieve jongens, doordat ze meer lachen en backchannelen dan hun controle leeftijdsgenoten. Ook depressieve meisjes gedragen zich niet zoals van hen verwacht wordt. Zij lijken zich jongensachtiger te gedragen dan niet-depressieve meisjes, doordat zij minder lachen en backchannelen dan de meisjes die niet depressief zijn (geweest).

De resultaten uit dit onderzoek wijzen zoals verwacht uit dat depressieve adolescenten vaker negatief gedrag vertonen dan niet-depressieve adolescenten. Dit komt overeen met de literatuur van eerdere bevindingen (Jansen, 2007). Tegen de verwachting in is er echter een trend ontdekt voor het meer vertonen van negatief gedrag door depressieve jongens, in vergelijking met niet-depressieve jongens, terwijl dit verschil bij meisjes in veel mindere mate aanwezig is. Deze opmerkelijke bevindingen kunnen mogelijk verklaard worden door het feit dat de adolescenten een gesprek voerden met een volwassen vrouwelijke proefleider en niet met een leeftijd- en seksegenoot. Mogelijk is er bij depressieve jongens sprake van een mindere rem op het vertonen van negatief gedrag dan bij depressieve meisjes, waardoor zij zelfs in gesprek met een volwassen proefleider negatief gedrag vertonen. Bij depressieve meisjes is dit echter niet het geval. Blijkbaar is er bij hen sprake van een sterkere rem op het vertonen van negatief gedrag dan bij jongens, doordat er van meisjes niet verwacht (DePaulo, 1992) en minder geaccepteerd wordt (Vrugt, 1983) dat zij negatief gedrag vertonen, dan bij jongens.

Op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij meer en minder depressieve adolescenten

De verwachte correlatie tussen mate van depressie en op de ander gerichte gedragingen en negatief gedrag is gevonden voor een aantal gedragen. Gebleken is dat hoe depressiever de persoon is, hoe minder de gesprekspartners elkaars houding van het onderlichaam spiegelen, hoe minder affectieve betrokkenheid er wordt getoond door de proefpersoon en hoe meer de proefpersoon backchannelt. Dit laatste is opvallend, omdat er werd verwacht dat een depressief persoon minder backchannelgedrag zou vertonen dan een minder depressief persoon. Dit komt wel overeen met de bevinding dat depressieve jongens meer backchannelen dan niet-depressieve jongens. Ook zou dit te maken kunnen hebben met het feit dat backchannelen niet alleen een op de ander gerichte functie heeft, maar ook een aansporende functie. Mogelijk spiegelt de depressieve proefpersoon de hogere backchannelfrequentie van de proefleider, waarvan het backchannelen mogelijk aansporend is bedoeld. In vervolgonderzoek zou de mate van depressie ook gecorreleerd moeten worden met het gedrag van de proefleider om hierover verdere uitspraken te kunnen doen.

In dit onderzoek is ook gevonden dat de tendens bestaat dat depressieve jongens meer lachen dan depressieve meisjes, maar dat dit verschil minder groot wordt naarmate de depressie ernstiger wordt. Eerder in dit onderzoek is gevonden dat er geen verschil is in frequentie lachen tussen depressieve adolescenten en niet-depressieve adolescenten. De correlatie die is gevonden tussen mate van depressie en frequentie lachen was afhankelijk van sekse. Voor vervolgonderzoek wordt aanbevolen om een apart model te maken voor jongens en meisjes, om deze verschillen tussen jongens en meisjes verder te onderzoeken.

Uit de resultaten blijkt dat er geen samenhang is gevonden tussen percentage aankijken tijdens luisteren en aankijken tijdens praten enerzijds en de mate van depressie anderzijds, terwijl er werd verwacht dat er een samenhang bestaat tussen het non-verbale gedrag van de proefpersoon en zijn of haar huidige depressie score. Verwacht werd dat wanneer de mate van depressie toeneemt, het vertonen van op de ander gericht gedrag afneemt. Het is echter niet verwonderlijk dat deze samenhang niet bestaat tussen de mate van depressie en de aankijkvariabelen, omdat er voor die variabelen ook geen verschil is gevonden tussen klinisch depressieve en niet-depressieve adolescenten.

Verder is gebleken dat er ook geen samenhang is gevonden tussen spiegelen langdurige houding bovenlichaam en het tonen van negatief gedrag enerzijds en depressie anderzijds. Voor deze variabelen is wel een verschil gevonden tussen de klinisch depressieve en niet-depressieve adolescenten. Die verschillen kunnen overgebleven zijn na de doorgemaakte depressieve episode, of ze waren al aanwezig voor de depressieve episode en waren al gedragstendenties die de persoon kenmerkten. Omdat in deze studie de proefpersonen niet onderzocht zijn voor de depressieve periode, kan niet worden gezegd of de gedragsverschillen zijn ontstaan door de depressieve episode of al daarvoor aanwezig waren. In vervolgonderzoek zou de voorspellende waarde onderzocht moeten

worden van het tonen van negatief gedrag en het spiegelen van de houding van het bovenlichaam op de ontwikkeling van een depressie.

Op de ander gericht gedrag en negatief gedrag bij de gesprekspartner

Zoals verwacht is in dit onderzoek gebleken dat de volwassen vrouwelijke gesprekspartner minder affectieve betrokkenheid toont naar een klinisch depressieve adolescent en de neiging heeft een depressieve adolescent minder aan te kijken tijdens praten dan wanneer zij een gesprek voert met een niet-depressieve adolescent. De vrouwelijke gesprekspartner stelt zich dus minder dominant op ten opzichte van een depressieve jongere dan ten opzichte van een niet-depressieve jongere. Mogelijk probeert ze hiermee de adolescent aan te moedigen in het gesprek.

Er zijn in dit onderzoek geen effecten van de depressie van de adolescent gevonden op de frequentie lachen en backchannelen door de gespreksleider. Mogelijk zij zich erg bewust van deze gedragingen en gedraagt zij zich op dit gebied niet anders ten opzichte van een depressieve of een niet-depressieve adolescent, omdat zij sociaal vaardig is. Het tonen van affectieve betrokkenheid is vaak een minder bewuste gedraging, waardoor de vrouwelijke volwassen gesprekspartner op dat gebied wel onderscheid maakt tussen een adolescent die wel of niet depressief is.

Ook is de verwachting uitgekomen dat de volwassen vrouwelijke proefleider niet meer negatief gedrag vertoont naar een depressieve adolescent dan naar een niet-depressieve adolescent.

Algemene discussie

In de huidige studie zijn een aantal aspecten van het Social Skills Deficit Model (Lewinsohn, 1974; Coyne, 1976a) gevonden. Zo blijken depressieve adolescenten suboptimale vaardigheden te hebben die samen hangen met minder positieve reacties van de gesprekspartner. Er kunnen echter geen uitspraken gedaan worden over of de proefpersoon het gedrag van de proefleider beïnvloedt of andersom. Hier is sequentieel onderzoek voor nodig. Ook is er vervolgonderzoek nodig naar de oorzaak en het gevolg van het effect van depressie, door middel van longitudinaal onderzoek. Daarnaast is longitudinaal en voorspellend onderzoek nodig om te kijken of suboptimaal gedrag invloed heeft op de relaties met leeftijdgenoten.

Wel is duidelijk geworden dat de suboptimale vaardigheden zelfs in gesprek met een volwassen vrouw zichtbaar zijn als de proefpersoon eenmaal depressief is. Er is bekend dat er bij gesprekken tussen pubers duidelijkere verschillen zijn, in ieder geval bij mild-depressieve adolescenten (Van Beek, Van Dolderen & Dubas, 2006). Mogelijk stimuleert de meer dominante volwassen gesprekspartner meer sociaal vaardig gedrag bij de adolescent dan een leeftijdgenoot, zelfs

bij een depressieve adolescent. Daarnaast heeft de proefleider mogelijk meer de intentie om het gesprek goed te laten verlopen dan een leeftijdgenoot. Op deze manier doet de gespreksleider mogelijk een deel van het effect van depressie teniet. Aangezien de sociale relaties met leeftijdgenoten in de adolescentie belangrijk zijn voor de ontwikkelende identiteit (Kroger, 2000) en de intimiteit van vriendschappen toeneemt in de adolescentie (Schaffer, 1996) hebben depressieve jongeren met leeftijdgenoten wellicht nog grotere problemen hebben dan met volwassenen. Gezien het belang van vriendschappen met leeftijdgenoten kan dit een grote impact hebben op het functioneren van de adolescent en is het belangrijk om puber-puber gesprekken te observeren. Om een goede vergelijking te kunnen maken tussen het gedrag van de adolescent in gesprek met een leeftijdgenoot of met een volwassene en om het gedrag van de gesprekspartner verder te onderzoeken, zouden gesprekken tussen pubers en gesprekken zoals in deze studie zijn geobserveerd, bij dezelfde proefpersonen vergeleken moeten worden.

In dit onderzoek is onderzocht of er sprake is van samenhang tussen de verschillende vormen van op de ander gericht gedrag enerzijds en de mate van depressie anderzijds. In het geval van affectieve betrokkenheid, backchannelen en spiegelen van de houding van het onderlichaam was er sprake van een samenhang met depressie. Dit wijst er op dat deze gedragingen beïnvloed worden door de stemming van de adolescent. Beevers et al. (2007) toonden ook al aan dat bepaalde gedragstendenties werden beïnvloed door de mate van depressie. Wij toonden in dit onderzoek ook aan dat affectieve betrokkenheid niet alleen samenhangt met de mate van depressie, maar ook verschillen tussen adolescenten die depressief zijn of ooit depressief waren en adolescenten die nooit depressief zijn geweest. Beevers et al. (2007) suggereerden dat wanneer er sprake is van een verschil tussen klinisch depressieve jongeren niet-depressieve jongeren mogelijk sprake is van een stabiele gedraging die al anders was tussen de twee groepen proefpersonen vóór de depressie, of dat er sprake is van een stabiele gedraging die voortkomt uit het doormaken van een depressieve episode. Bij de variabelen negatief gedrag en spiegelen van de houding van het bovenlichaam is er sprake van een groepsverschil, maar geen relatie met de depressiescore. Dit kan betekenen dat dit gedrag de groep depressieve adolescenten in het algemeen kenmerkt, wellicht ook al voordat zij depressief werden. Hierover kan in dit onderzoek echter geen uitspraak gedaan worden. Om hierover een uitspraak te doen zal in vervolgonderzoek longitudinaal onderzoek verricht moeten worden, waarbij metingen voor, tijdens en na de depressieve episode uitgevoerd worden. Er zijn echter wel aanwijzingen voor het feit dat negatieve gedragingen al aanwezig zijn geweest vóór de depressieve episode, omdat er ook al verschillen zijn gevonden in het tonen van negatief gedrag tussen adolescenten met een milde (maar nog niet klinische) depressie en adolescenten zonder depressie. Als het tonen van negatief gedrag inderdaad al aanwezig was voor de depressieve episode, dan zou nog verder onderzocht kunnen worden of bepaalde persoonlijkheidskenmerken, het vroeg intreden van de puberteit, erfelijkheid of negatieve ervaringen in het verleden met leeftijdgenoten samenhangen met suboptimale nonverbale vaardigheden. Ook is longitudinaal onderzoek nodig om te onderzoeken of depressie voorspeld kan

worden door afwijkende non-verbale communicatie en mogelijk daaropvolgende afwijzing door anderen, zodat het gehele SSDM wordt getest.

Het verwachte interactie-effect van sekse x depressie op het gedrag van de gesprekspartner is voor geen van de geanalyseerde variabelen gevonden. De verwachting was dat het verschil tussen het gedrag wat de gesprekspartner vertoont ten opzichte van de twee groepen jongeren groter zou zijn voor meisjes dan voor jongens. Ook dit wordt mogelijk verklaard door het feit dat de gesprekspartner een volwassen vrouw is, die zich sociaal vaardig gedraagt en niet meegaat in het gedrag van de adolescent. Zelfs het feit dat het effect op lachen en backchannelen van depressie bij meisjes sterker en negatief uitpakte dan bij jongens, resulteerde niet in een andere reactie van de proefleider op depressieve meisjes dan op depressieve jongens.

Opvallend is dat de gesprekspartner het gedrag van de adolescenten niet precies spiegelt, maar andere gedragingen varieert ten opzichte van klinisch depressieve en niet-depressieve adolescenten. Dit werd ook gevonden door Jansen (2007) en Oskam en Van der Wal (2006) in puber-puber gesprekken. In dit onderzoek werd onder andere gevonden dat een depressieve adolescent meer negatief gedrag vertoont dan een niet-depressieve adolescent, terwijl er geen verschillen bestaan in het tonen van negatief gedrag door de gesprekspartner in gesprek met een depressieve adolescent of een niet-depressieve adolescent. Mogelijk zijn er bepaalde gedragingen, die een sociaalvaardig persoon niet vertoont, omdat ze duidelijker ongewenst zijn dan andere gedragingen. Zo maakt de gesprekspartner geen onderscheid tussen de twee groepen adolescenten door het wel of niet vertonen van negatief gedrag, maar doet zij dit wel door het in mindere of meerdere mate tonen van affectieve betrokkenheid.

De resultaten van dit onderzoek kunnen beïnvloed zijn door het feit dat de volwassen vrouwelijke gesprekspartner op de hoogte was van het feit dat haar non-verbale gedrag werd bestudeerd. Ook was zij op de hoogte van de hypothesen van het onderzoek en wist zij door verschillen in de setting in een aantal gevallen of er een al dan niet depressieve persoon tegenover haar zat. Hierdoor is haar non-verbale gedrag mogelijk beïnvloed, ook al is non-verbaal gedrag moeilijk te sturen. Deze situatie komt echter wel overeen met een klinische situatie, waarin hulpverleners zich er ook (vaak) van bewust zijn wat hun nonverbale gedrag voor invloed heeft op het gedrag van de cliënt. Dubbelblind onderzoek zou uitgevoerd kunnen worden om te kijken hoe willekeurige volwassenen, die niet weten of ze tegenover een depressief of niet depressief iemand praten, reageren op klinische depressieve versus niet depressieve adolescenten.

Daarnaast is dubbelblind onderzoek nodig wat betreft het observeren van video's. In een aantal gevallen waren de observeerders op de hoogte van het gegeven of de adolescent depressief was of niet en aangezien de observeerder ook op de hoogte was van de hypothesen van dit onderzoek, kan dit tot vertekening geleid hebben. Er wordt echter gedacht dat dit geen grote verschillen opgeleverd zal hebben, omdat er bij de operationalisatie van de gedragingen en manier van scoren weinig ruimte voor subjectiviteit in was.

De resultaten uit dit onderzoek hebben een praktische implicatie. Het tonen van affectieve betrokkenheid blijkt in de onderzoek het meest onderhevig te zijn aan de effecten van depressie van de adolescent en de mate van depressie. Aangezien depressieve jongeren minder affectieve betrokkenheid tonen dan niet-depressieve jongeren, zou het van belang kunnen zijn om jongeren met een depressie of een risico voor de ontwikkeling van een depressie te trainen om meer affectieve betrokkenheid te tonen, door bijv. het stellen van vragen en door het volume van de stem af te stemmen op de volume van het stemgeluid van de ander. Daarnaast zou het effectief kunnen zijn om per individu te kijken of de persoon onwenselijk gedrag vertoont, in gesprekken met volwassenen, maar vooral in gesprekken met leeftijdgenoten. Door de jongeren te leren zich meer conform (seksespecifieke)display rules te gedragen, kan mogelijk de negatieve spiraal waarin minder optimaal sociaal gedrag leidt tot minder positieve bekrachtiging en meer afwijzing door de sociale omgeving, wat vervolgens weer leidt tot gevoelens van eenzaamheid, een negatief zelfbeeld, een negatieve identiteitsontwikkeling en depressie, waardoor de sociale vaardigheden mogelijk nog minder optimaal worden, doorbroken of voorkomen worden.

Literatuurlijst

American Psychiatric Association. (2001). Beknopte handleiding bij de Diagnostische Criteria van de DSM-IV-TR. Amsterdam: Harcourt.

Ashear, V. & Snortum, J. R. (1971). Eye contact in children as a function of age, sex, social and intellective variables. *Developmental Psychology*, 4, 479.

Beek, Y. van, Dolderen, van S.M. & Dubas, J.S. (2006). Gender-specific development of nonverbal behaviours and mild depression in adolescence. *Journal of Cihld Psychology and Psychiatry, 47* (12), 1272-1283.

Beevers, C.G., Rohde, P., Stice, E. & Nolen-Hoeksema, S. (2007). Recovery from major depressive disorder among female adolescents: a prospective test of the scar hypothesis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 75,* 888-900.

Bente, B., Donaghy, W.C. en Suwelack, D. (1998). Sex Differences in Body Movement and Visual Attention: An Integrated Analysis of Movement and Gaze in Mixed-Sex Dyads. *Journal of Nonverbal Behavior, 22,* 31-57.

Bernieri, F.J. & Rosenthal, R. (1991). Interpersonal coordination: Behavior matching and interactional synchrony. In R. S. Feldman & B. Rim. (Eds.), *Fundamentals of Nonverbal Behavior Cambridge*, 401-432.

Bouhuys, A.L. & Albersnagel, F.A. (1992). Do interactional capacities based on observed behaviour interfere with improvement in severely depressed patients? A longitudinal study. *Journal of Affective Disorders*, 25, 107-116.

Brent, D.A., Roth, C.M., Holder, D.P., Kolko, D.J., Birmaher, B., Johnson, B.A. & Schweers, J.A. (1996). Psychosocial interventions for treating adolescent suicidal depression: A comparison of three psychosocial interventions. In E.D. Hibbs & P.S. Jensen (Eds.), *Psychosocial treatments for child and adolescent disorders* (pp. 187-206). Washington, DC: American Psychological Association.

Buhrmester, D. (1990). Intimacy of friendship, interpersonal competence, and adjustment during preadolescence and adolescence. *Child development,* 61 1101-1111.

Cambell, R., Zihl, J., Massaro, D.W., Cohen, M.M., Munhall, K. (1997). Movement and form in speechreading: neuropsychological findings. *International Journal of Psychophysiology,* 25(1), 23-24.

Capella, J.N. & Palmer, M.T. (1990). Attitude similarity, relational history and attraction: The mediating effects of kinesic and vocal behaviors. *Communication monographs,* 57, 161-183.

Cohen, P., Cohen, J., Kasen, S., Velez, C.N., Hartmark, Cl, Johnson, J., Rojas, M., Brook, J. & Streuning, E.L. (1993). An epidemiological study of disorders in late childhood and adolescence: I. Age and gender-specific prevalence. *Journal of Child Psyhology and Psychiatry,* 34, 851-867.

Costello, E.J., Angold, A., Burns, B.J., Stangl, D.K., Tweed, D.L., Erklani, A. & Worthman, C.M. (1996b) The Great Smoky Mountains Study of Youth: Goals, design, methods, and the prevalence of DSM-III-R disorders. *Archives of General Psychiatry, 53,* 1129-1136.

Coyne, J. C. (1976). Toward an interactional description of depression. *Psychiatry*, 39, 28-40.

DePaulo, B.M. (1992). Nonverbal behavior and self-presentation. *Psychological Bulletin*, 111, 203–243.

Dovidio, J. F., Brown, C. E., Heltman, K., Ellyson, S. L. & Keating, C. E. (1988). The relationship of visual power to visual displays of dominance between men and women. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 233-242.

Eekels, S. & Eijkenaar, E. (2008). *Welke houding neem jij aan? Een onderzoek naar lichaamstaal bij sombere en niet-sombere adolescenten van 12 t/m 17 jaar.* Scriptie ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Erwin, P. (1993). *Friendship and peer relations in children.* Chichester, UK: Willey.

Fetter, F. & Winkelhof, J. (2002). *De lach en de puber. Een onderzoek naar de relatie tussen somberheid en lachgedrag bij adolescenten.* Scriptie Ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Geerts, E., Bouhuys, A.L. & Bloem, G.M. (1997). Nonverbal support giving induces nonverbal support seeking in depressed patients. *Journal of Clinical Psychology*, 53, 35–39.

Hall, J. (1984). *Non-verbal sex differences: Communication accuracy and expressive style.* Baltimore, MD: The John Hopkins University Press.

Hall, J.A. (1987). On explaining gender differences. The case of nonverbal communication. *Review of Personality and Social Psychology, 7,* 177-200.

Hankin, B.L., Abramson, L.Y., Moffitt, T.E., Silva, P.A., McGee, R. & Angell, K.E. (1998). Development of depression from preadolescence to young adulthood: Emerging gender differences in a 10-year longitudinal stud. *Journal of Abnormal Psychology, 107, 128-140.*

Haviland, J.M. en Malatesta, C.Z. (1981). The Development of Sex Differences in Nonverbal Signals: Fallacies, Facts and Fantasies. In C. Mayo en N.M. Henley (Eds.). *Gender and Nonverbal Behavior.* New York: Springer-Verlag.

Hofman, G., Mulder, E. M. & Kruijt, L. (2008). *Gewenst en ongewenst non-verbaal gedrag en depressie bij adolescenten. Een observatieonderzoek naar negatief gedrag vertoond door klinisch depressieve en niet-depressieveadolescenten.* Scriptie ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Hymel, S., Rubin, K. H., Rowden, L. & LeMare, L. (1990). Children's peer relationships: longitudinal prediction of internalizing and externalizing problems from middle to late childhood. *Child Development,* 61, 2004-2021.

Jansen, A.M. (2007). *Depressie & non-verbaal gedrag in de adolescentie.* Scriptie ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Kazdin, A.E., Sherick, R.B., Esveldt-Dawson, K. & Rancurello, M.D. (1985). Nonverbal Behavior and Childhood Depression. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24, 303-309.

Kashani, J.H. & Carlson, G.A. (1987). Seriously depressed preschoolers. *American Journal of Psychiatry, 144,* 348-350.

Kleinke, C.L. (1986). Gaze and Eye Contact: A Research Review. *Psychological Bulletin, 100,* 78-100.

Kovacs, M. (2002*). Children's Depression Inventory: Nederlandstalige versie*. Lisse: Swets Test Publishers.

Kroger, J. (2000). *Identity development, adolescence through adulthood.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Kupersmidt, J.B. & Patterson, C. J. (1991). Childhood peer rejection, aggression withdrawal, and perceived competence as predictors of self-reported behavior problems in preadolescence. *Journal of abnormal child psychology,* 19 (4), 427-449.

LaFrance, M. & Hecht M.A. (1999). Option or obligation to smile: The effects of power and gender of facial expression. In P. Philippot. R.S. Fledman & E.J. Coats (Eds). *The social context of nonverbal behavior* (pp. 45-70). Paris: Cambridge University Press.

LaFrance, M. & Ickes, W. (1981). Posture mirroring and interactional involvement: sex and sex typing effects. *Journal of Nonverbal Behavior,* 5, 139-154.

Leuven, M. van & Beek, Y. van (2000). *Children's Depression Inventory, Nederlandse Bewerking*. International Report, Utrecht University: Utrecht, The Netherlands.

Lewinsohn, P.M. (1974). A Behavioral Approach to Depression. In R.J. Friedman & M.M. Katz (Eds.), *The Psychology of Depression: Contemporary theory and Research (p.157-185).* Washington, DC: Winston-Wiley.

Markusse, M. & Mone, M. (2004). *Afgewezen?* Scriptie Ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Montepare, J.M. (2003). Introduction evolution and nonverbal behavior: adaptive social interaction strategies. *Journal of nonverbal behavior,* 27 (3), 141-143.

Nolen-Hoeksema, S. (1990). *Sex differences in depression.* Stanford. CA: Stanford University Press.

Nolen-Hoeksema, S. (1994). An interactive model for the emergence of gender differences in depression in adolescence. *Journal of Research on Adolescence,* 4, 519-534.

Nowicki, Jr., S., & Duke, M.P. (1992). The association of children's nonverbal decoding abilities with their popularity, locus of control, and academic achievement. *Journal of Genetic Psychology, 153,* 385-393.

Oskam, E. & Wal, van der, M.S.H. (2006). *Verschillen in Non-verbaal Negatief Gedrag bij Sombere en Niet-Sombere Adolescenten: een Observatiestudie.* Scriptie Ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Parill, F. & Kimbara, I. (2006). Seeing and Hearing Double: The Influence of Mimicry in Speech and Gesture on Observers. *Journal of Nonverbal Behavior,* 30, 157-166.

Petersen A.C., Sarigiani, P., & Kennedy, R. E. (1991). Adolescent depression: why more girls? *Journal of youth and adolescence,* 20, 247-271.

Podrouzek, W. & Furrow, D. (1988). Preschoolers' use of eye contact while speaking: the influence of sex, age and conversational partner. *Journal of Psycholinguistic Research,* 17, 89-98.

Raaijmaakers, M. & Reijden, van der, E. (2003). *Wat gaat er schuil achter die blik: de ogen zeggen alles! Een literatuurstudie en observatieonderzoek naar het verschil in aankijkgedrag bij sombere en niet sombere adolescenten van 13 en 16 jaar.* Scriptie Ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Schaffer, H. R. (1996). *Social Development.* Cornwall: Blackwell Publishers.

Scheflen, A.E. (1963). Communication and regulation in psychotherapy. *Psychiatry*, 26, 126- 136.

Scheflen, A.E. (1964). The significance of posture in communication systems. *Psychiatry*, 27, 316-331.

Scheflen, A.E. (1966). Natural history method in psychotherapy: Communicational research. In Gottschalk, L.A. & Auerbach, A.H. *Methods of research in Psychotherapy.* New York: Appleton-Century-Crofts, p. 263-289.

Scheflen, A.E. (1973). *Communicational structure: Analysis of a psychotherapy transaction.* Bloomington: Indiana University Press.

Scheflen, A.E. (1974). *How behavior means.* Garden City, N.Y.: Anchor Press-Doubleday.

Vetjens, C. & Visser, D. (2002). *M-hm, ja-ja, nee-nee, oké? Het gebruik van backchannels bij preadolescenten en adolescenten en depressie*. Scriptie Ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Vrugt, A (1983). *Betekenistoekenning aan nonverbale communicatie*. Academisch proefschrift.

Wenar, C. & Kerig, P. (2005). *Developmental psychopathology. From Infancy through Adolescence*. New York: McGraw-Hill.

Windle, M. (1994). A study friendship characteristics and problem behaviors among middle adolescents. *Child Development*, 65, 1764-1778.

Bijlage 1: CDI

Universiteit Utrecht

CDI

Naam:
Geboorte datum:
Meisje / Jongen
Datum afname:

Op de volgende bladzijden staat een aantal vakken, met daarin steeds drie zinnen. Lees alle drie de zinnen goed door.

Bij de zin die jij het beste bij jezelf vindt passen, zet je een kruisje. Denk daarbij aan hoe je je de afgelopen weken hebt gevoeld.
Het kan zijn dat het antwoord dat jij het beste bij je vindt passen er niet bij staat, kies dan voor het antwoord dat daar het meeste op lijkt.

Je kunt geen fouten maken; wat jij vindt is goed.

Hier volgen twee voorbeelden.

Voorbeeld 1:

1 ❑ Ik vind dat ik in een leuke klas zit
❑ Ik vind mijn klas niet zo leuk
❑ Ik vind dat ik in een vervelende klas zit

Als je je klas (meestal) leuk vindt, zet je een kruisje voor de eerste zin, zoals hierboven te zien is.

Voorbeeld 2:

2 ❑ Ik vind ijs helemaal niet lekker
❑ Ik vind ijs niet zo lekker
❑ Ik vind ijs erg lekker

Als je ijs erg lekker vindt, zet je net als in dit voorbeeld een kruisje voor de derde zin.

1 ❑ Ik doe meestal wel wat er van me gevraagd wordt
❑ Ik doe heel vaak niet wat er van me gevraagd wordt
❑ Ik doe nooit wat er van me gevraagd wordt

2 ❑ Ik heb bijna nooit zin om overdag te slapen
❑ Ik heb vaak zin om overdag te slapen
❑ Ik heb de hele dag zin om te slapen

3 ❑ Ik denk niet dat het later goed zal gaan met mij
❑ Ik weet niet zeker of het later goed zal gaan met mij
❑ Ik denk dat het later wel goed zal gaan met mij

4 ❑ Ik doe de meeste dingen wel goed
❑ Ik doe veel dingen fout
❑ Ik doe alles fout

5 ❑ Ik vind veel dingen leuk om te doen
❑ Sommige dingen vind ik wel leuk om te doen
❑ Ik vind helemaal niks leuk om te doen

6 ❑ De meeste dagen heb ik eigenlijk geen zin om iets te eten
❑ Het komt vaak voor dat ik geen zin heb om iets te eten
❑ Ik heb meestal wel zin in mijn eten

7 ❑ Er zijn best veel leeftijdgenoten die mij aardig vinden
❑ Er zijn niet zo veel leeftijdgenoten die mij aardig vinden
❑ Er zijn eigenlijk geen leeftijdgenoten die mij aardig vinden

8 ❑ Ik denk bijna nooit dat er erge dingen met mij kunnen gebeuren
❑ Ik ben bang dat er erge dingen met mij zullen gebeuren
❑ Ik weet zeker dat er erge dingen met mij zullen gebeuren

9 ❑ Ik voel me bijna altijd gezond
❑ Ik voel me vaak niet gezond
❑ Ik voel me bijna nooit gezond

10 ❑ Ik heb een hekel aan mezelf
❑ Ik vind mezelf niet zo aardig
❑ Ik vind mezelf best aardig

11 ❑ Ik heb eigenlijk nooit het gevoel dat leeftijdgenoten mij buiten sluiten
❑ Ik heb vaak het gevoel dat leeftijdgenoten mij buiten sluiten
❑ Ik heb bijna altijd het gevoel dat leeftijdgenoten mij buiten sluiten

12 ❑ Altijd als er iets vervelends gebeurt is het mijn schuld
❑ Als er iets vervelends gebeurt is het vaak mijn schuld
❑ Als er iets vervelends gebeurt is het meestal niet mijn schuld

13 ❑ Ik kan nooit beslissen wat ik moet doen
❑ Ik vind het moeilijk om te beslissen wat ik moet doen
❑ Ik vind het niet zo moeilijk om te beslissen wat ik moet doen

14 ❑ Ik heb het idee dat ik wel ergens bij hoor
❑ Ik heb vaak het idee dat ik nergens bij hoor
❑ Ik heb altijd het idee dat ik nergens bij hoor

15 ❑ Ik kan wel iedere dag huilen
❑ Ik moet vaak huilen
❑ Ik hoef niet zo vaak te huilen

16 ❑ Ik doe het goed op school
❑ Ik doe het niet zo goed op school als vroeger
❑ Ik doe het nu heel slecht op school, ook bij dingen die ik vroeger goed kon

17 ❑ Ik heb graag mensen om me heen
❑ Ik wil niet te vaak bij andere mensen zijn
❑ Ik ben liever niet bij andere mensen

18 ❑ In mijn vrije tijd is er eigenlijk niks wat ik leuk vind om te doen
❑ In mijn vrije tijd zijn er niet zo veel dingen die ik leuk vind om te doen
❑ In mijn vrije tijd heb ik een hoop dingen die ik leuk vind om te doen

19 ❑ Ik denk eigenlijk nooit: “was ik maar dood”
❑ Soms wou ik dat ik dood was
❑ Ik wou dat ik dood was

20 ❑ Ik voel me nooit op mijn gemak bij mijn leeftijdgenoten
❑ Ik voel me vaak ongemakkelijk bij mijn leeftijdgenoten
❑ Ik voel me bijna nooit ongemakkelijk bij mijn leeftijdgenoten

21 ❑ Ik zie er meestal best leuk uit
❑ Ik ben niet tevreden over mijn uiterlijk
❑ Ik vind mezelf lelijk

22 ❑ Ik moet mezelf de hele tijd dwingen om mijn schoolwerk te doen
❑ Ik moet mezelf vaak dwingen om mijn schoolwerk te doen
❑ Ik vind het niet zo'n probleem om schoolwerk te doen

23 ❑ Ik heb bijna nooit een grote mond tegen volwassenen
❑ Ik heb vaak een grote mond tegen volwassenen
❑ Ik heb bijna altijd een grote mond tegen volwassenen

24 ❑ Ik vind het leven de moeite waard
❑ Af en toe vind ik het leven niet de moeite waard
❑ Ik vind het leven niet de moeite waard

25 ❑ Ik ben niet zo vaak moe
❑ Ik ben vaak moe
❑ Ik ben de hele tijd moe

26 ❑ Ik gedraag me de hele tijd als een slecht mens
❑ Ik gedraag me vaak als een slecht mens
❑ Ik gedraag me bijna nooit als een slecht mens

27 ❑ Ik vind het helemaal niet leuk om met leeftijdgenoten om te gaan
❑ Ik vind het meestal niet zo leuk om met leeftijdgenoten om te gaan
❑ Ik ga graag om met leeftijdgenoten

28 ❑ Ik denk niet zo snel dat ik ernstig ziek ben
❑ Ik ben bij een pijntje vaak bang dat ik ernstig ziek ben
❑ Ik ben bij elk pijntje bang dat ik ernstig ziek ben

29 ❑ Ik voel me nooit alleen
❑ Ik voel me vaak alleen
❑ Ik voel me de hele tijd alleen

30 ❑ Ik heb nooit plezier op school
❑ Ik heb af en toe plezier op school
❑ Ik heb vaak plezier op school

31 ❑ Ik heb vriend(inn)en genoeg
❑ Ik heb wel vriend(inn)en, maar ik wou dat ik er meer had
❑ Ik heb helemaal geen vriend(inn)en

32 ❑ Ik kan nooit zo goed worden als andere kinderen
❑ Als ik dat wil, kan ik net zo goed zijn als andere kinderen
❑ Ik ben net zo goed als andere kinderen

33 ❑ Als er iets vervelends is gebeurd, blijf ik daar meestal niet lang over piekeren
❑ Als er iets vervelends is gebeurd, blijf ik daar vaak lang over piekeren
❑ Als er iets vervelends is gebeurd, blijf ik daar altijd lang over piekeren

34 ❑ Er is niemand die echt van me houdt
❑ Ik vraag me af of er iemand is die echt van mij houdt
❑ Ik weet zeker dat er iemand is die echt van mij houdt

35 ❑ Ik voel me af en toe verdrietig
❑ Ik voel me vaak verdrietig
❑ Ik voel me de hele tijd verdrietig

36 ❑ Ik denk altijd dat leeftijdgenoten mij eigenlijk maar stom vinden
❑ Ik denk vaak dat leeftijdgenoten mij eigenlijk maar stom vinden
❑ Ik denk niet zo gauw dat leeftijdgenoten mij stom vinden

37 ❑ Ik heb meestal geen problemen met anderen
❑ Ik heb vaak ruzie met anderen
❑ Ik heb de hele tijd ruzie met anderen

38 ❑ Ik ben bijna nergens goed in
❑ Er is niet zo veel waar ik goed in ben
❑ Er zijn dingen waar ik goed in ben

39 ❑ Als ik mijn schoolwerk goed wil doen, lukt me dat meestal wel
❑ Ik wil mijn schoolwerk wel graag goed doen, maar dat lukt me vaak niet
❑ Ik wil mijn schoolwerk wel graag goed doen, maar dat lukt me bijna nooit

40 ❑ Ik slaap elke nacht slecht
❑ Ik slaap ‘s nachts vaak slecht
❑ Ik slaap meestal wel goed

41 ❑ Er zit me de hele tijd van alles dwars
❑ Er zit me vaak iets dwars
❑ Er zit me bijna nooit iets dwars

42 ❑ Ik ben meestal wel gelukkig
❑ Ik ben vaak niet gelukkig
❑ Ik ben eigenlijk nooit gelukkig

Bijage 2: NPBL

LET OP: Voorlopige versie: Formuleringen van instructie en items kunnen nog iets gewijzigd worden !!

Instructie: In de nu volgende lijst zie je een aantal gedragseigenschappen. Wij vragen je telkens aan te geven in welke mate jijzelf dat gedrag vertoont, en in welke mate de andere personen in jullie gezin dat gedrag vertonen. Probeer zo eerlijk mogelijk te antwoorden, ook als je een bepaald gedrag eigenlijk helemaal niet zo leuk van jezelf of van anderen vindt. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat om welk gedrag jezelf vertoont of welk gedrag iemand anders vertoont. De antwoorden lopen van klopt erg goed tot klopt erg slecht.

VOORBEELD

Deze persoon maakt veel ruzie .

	klopt erg goed (1)	klopt goed (2)	klopt soms wel/soms niet (3)	klopt slecht (4)	klopt erg slecht (5)
Ikzelf	(X)	X	X	X	X
Mijn vader	X	X	X	(X)	X
Mijn moeder	X	X	(X)	X	X
Mijn broer/zus	(X)	X	X	X	X

Als je van jezelf vindt dat je erg veel ruzie maakt, dan maak je op de eerste regel het hokje met cijfer 1 zwart.
Als je vindt dat je vader niet veel ruzie maakt, dan maak je op de tweede regel het hokje met cijfer 4 zwart.
Als je vindt dat je moeder soms wel, soms niet veel ruzie maakt, dan maak je op de derde regel het cijfer met hokje 3 zwart, en als je vindt dat je broer/zus ook erg veel ruzie maakt, dan maak je op de laatste regel het hokje met cijfer 1 zwart.

LET EROP DAT JE ALTIJD BIJ ELKE PERSOON EEN HOKJE ZWART MAAKT.

Toelichting (niet voor proefpersonen):

Op de volgende pagina staan de items van de Gedrag-lijst. Na elk item wordt het antwoord-deel van het boven getoonde blok herhaald. De kopjes "klopt erg goed - klopt erg slecht" worden alleen aan de boven- en onderkant van elke nieuwe pagina herhaald. In deze voorlopige versie moeten antwoorden nog gegeven worden door te omcirkelen, in de definitieve versie zal gebruik gemaakt worden van OMR-formulieren waarop hokjes zwart gemaakt moeten worden.

De items van de vijf schalen worden in gerandomiseerde volgorde aangeboden, waarbij erop gelet wordt dat niet twee items uit dezelfde schaal elkaar volgen. Aan het eind volgt een extra vraag naar algemeen welbevinden, waarbij een cijfer van 1 tot 10 moet worden omcirkeld.

Het 'broer/zus' in bovenstaande voorbeeld wordt per versie aangepast (al naar gelang de respondent mannelijk of vrouwlijk is). Bovendien wordt in de versie voor de ouders 'vader', 'moeder', en 'broer/zus' vervangen door 'partner', 'oudste kind', en 'jongste kind'.

Teruggetrokken
1. Deze persoon is liever alleen dan met anderen.
2. Deze persoon weigert om te praten.
3. Deze persoon vertelt anderen niet wat er in hem/haar omgaat.
4. Deze persoon maakt moeilijk contact met anderen.
5. Deze persoon zondert zich af van anderen.

Angstig/Depressief
1. Deze persoon heeft het gevoel dat niemand van hem/haar houdt.
2. Deze persoon wordt angstig als hij/zij niet weet waar hij/zij aan toe is.
3. Deze persoon geeft zichzelf van alles de schuld.
4. Deze persoon voelt zich verdrietig, ongelukkig.
5. Deze persoon piekert veel, maak zich veel zorgen.

Sociale Problemen
1. Deze persoon gedraagt zich te jong voor zijn/haar leeftijd.
2. Deze persoon zoekt bij de geringste problemen hulp bij anderen.
3. Deze persoon kan niet goed opschieten met andere leeftijdgenoten.
4. Deze persoon wordt veel gepest.
5. Deze persoon gedraagt zich onhandig in de omgang met anderen.

Aandachtsproblemen
1. Deze persoon is snel afgeleid.
2. Deze persoon kan niet stil zitten.
3. Deze persoon doet zomaar iets zonder na te denken.
4. Deze persoon heeft geen geduld bij klusjes of taken.
5. Deze persoon is onhandig.

Delinquent Gedrag
1. Deze persoon voelt zich niet schuldig als hij/zij dingen doet die niet mogen.
2. Deze persoon gaat om met personen die in moeilijkheden verzeild raken.
3. Deze persoon bedriegt of belazert anderen.
4. Deze persoon doet dingen die hem/haar in moeilijkheden met de wet kunnen brengen.
5. Deze persoon gebruikt veel alcohol en/of hard of softdrugs.

Agressief Gedrag
1. Deze persoon maakt veel ruzie.
2. Deze persoon vecht veel.
3. Deze persoon pest veel of is gemeen tegen anderen.
4. Deze persoon is snel aangebrand of driftig.
5. Deze persoon dreigt anderen snel met geweld.

Algemeen welbevinden
Extra instructie: We willen graag weten hoe jij en de andere personen in jullie gezin je voelen. Wil je daarom bij elke persoon een cijfer omcirkelen. Een '10' betekent dat het heel erg goed met jezelf, of, volgens jou, met die persoon gaat. Een '1' betekent dat het heel erg slecht met jezelf, of, volgens jou, met die persoon gaat.

Wil je het cijfer omcirkelen dat het meest op jou of de andere personen uit jullie gezin van toepassing is?

	Heel slecht									Heel goed
Ikzelf	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Mijn vader	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Mijn moeder	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Mijn broer/zus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Bijlage 3: Observatieschaal affectieve betrokkenheid (Hofman, Mulder & Kruijt, 2008)

Levendigheid van de spraak

De levendigheid van de spraak wordt gevormd door het enthousiasme dat zijn uitwerking vindt in de hoeveelheid en variatie in handgebaren, gezichtsexpressie en intonatie. Deze gedragingen ondersteunen de spraak en geven daarmee extra informatie. Aan de hoeveelheid informatie en de variatie in deze gedragingen is de mate van betrokkenheid bij het gesprek af te lezen. Onder handgebaren worden de bewegingen verstaan die met de handen en armen worden gemaakt en die de spraak ondersteunen. Bij gezichtsexpressie gaat het om alle expressies in het gezicht met een emotionele betekenis, behalve lachen. Voorbeelden hiervan zijn het optrekken of fronsen van de wenkbrauwen, het optrekken van de neus, het opzetten van grote ogen, het knijpen van de ogen, het tuiten van de lippen en het bewegen van de mondhoeken. De levendige spraak, ofwel de articulatie, wordt hier ook tot gezichtsexpressie gerekend (Cambell, Zihl, Massaro, Cohen, & Munhall, 1997). Door middel van intonatie, met andere woorden fluctuatie van de toon van de stem, kan de inhoud van spraak worden ondersteund. De toon van de stem kan worden verhoogd of verlaagd waardoor de spraak levendiger wordt en de boodschap van de spraak makkelijker door de ander kan worden ontvangen.

De levendigheid van de expressie is gemeten met de volgende vijfpunt-schaal:

1. De persoon vertoont bijna geen expressie gedurende 10 minuten
2. De persoon vertoont weinig expressie gedurende 10 minuten
3. De persoon vertoont matige expressie gedurende 10 minuten
4. De persoon vertoont vrij veel expressie gedurende 10 minuten
5. De persoon vertoont zeer veel expressie gedurende 10 minuten

Deze variabele wordt zowel gemeten bij de volwassen proefleider als bij de proefpersoon.

Het volume van de spraak van de individuen

Personen spreken in verschillende stemvolumes. Hoewel het volume van de stem in een gesprek fluctueert, is er toch sprake van een gemiddelde stemintensiteit per persoon. Een persoon spreekt op een normaal volume wanneer de gesprekspartner diegene goed kan verstaan, zonder zich daarvoor te hoeven inspannen. Wanneer iemand te zacht spreekt zal de ander moeite moeten doen om hem te kunnen verstaan. Wanneer iemand te hard spreekt, spreekt diegene luider dan noodzakelijk is om verstaanbaar te zijn voor de ander.

Het volume op individueel niveau is gemeten met de volgende driepunt-schaal.

1. De persoon spreekt (bijna) constant te zacht of te hard gedurende 10 minuten.
2. De persoon spreekt geregeld te zacht of te hard gedurende 10 minuten.
3. De persoon spreekt op normaal volume gedurende 10 minuten.

Deze variabele wordt gemeten bij zowel de proefleider als de proefpersoon.

Volume dyade

Voor een soepel verloop van het gesprek is het van belang dat gesprekspartners hun volume op gelijk niveau gebruiken. Hier wordt onder verstaan dat een persoon bij zijn beurtneming begint met spreken in het volume waar de ander mee is geëindigd. De gesprekspartners hoeven niet op precies gelijk volumeniveau te praten, het verschil mag echter niet te groot zijn. Het meest belangrijke is dat zij zich bij de beurtovergang aanpassen aan het volume van de ander. Dit geeft aan dat zij op elkaar afgestemd zijn en betrokken zijn bij het gesprek.

Het volume op dyadisch niveau is gedurende 10 minuten gemeten met de volgende vijfpunt-schaal:

1. Het stemvolume bij de beurtovergang is gedurende het gesprek (bijna) nooit op gelijk niveau.
2. Het stemvolume bij de beurtovergang is gedurende het gesprek weinig op gelijk niveau.
3. Het stemvolume bij de beurtovergang is gedurende het gesprek geregeld op gelijk niveau.
4. Het stemvolume bij de beurtovergang is gedurende het gesprek meestal op gelijk niveau.
5. Het stemvolume bij de beurtovergang is gedurende het gesprek constant op gelijk niveau.

In dit onderzoek wordt deze variabele alleen bij de proefpersoon gemeten. Deze variabele wordt niet bij de proefleider gemeten, omdat de verwachting is dat deze op een constant volume zal spreken.

Inhoudelijke en emotionele afstemming op elkaar

Bij een hoge afstemming op elkaar reageren de gesprekspartners inhoudelijk en emotioneel goed op elkaar (Roger & Bull, 1989). Inhoudelijke afstemming vindt plaats wanneer over hetzelfde onderwerp gesproken blijft worden en men ingaat op wat de ander heeft gezegd. Hierbij wordt voortgeborduurd op hetgeen de ander bijdraagt aan het onderwerp. De personen spreken niet alleen om de beurt, maar gaan in gesprek met elkaar door beiden op elkaar te reageren. Van emotionele afstemming is sprake wanneer gesprekspartners op dezelfde momenten emoties vertonen van gelijke intensiteit, in hun bewegingen, mimiek en manier van spreken. Hierbij laten de partners hun betrokkenheid blijken door adequate emoties te vertonen van passende intensiteit en intentie. Hierbij is het van belang een juiste reactie te vertonen op de getoonde emoties van de ander, wat niet noodzakelijkerwijs het spiegelen van deze emoties betekent.

De kwaliteit van de dyade is beoordeeld aan de hand van de volgende vijfpuntschaal.

1. Er is geen sprake van een gesprek. De gesprekspartners zijn inhoudelijk en emotioneel niet op elkaar ingesteld.
2. Er is soms sprake van een gesprek. De gesprekspartners zijn inhoudelijk en emotioneel niet echt op elkaar ingesteld.
3. Er is enigszins sprake van een gesprek. Er is enigszins sprake van wederzijdsheid. De gesprekspartners zijn inhoudelijk en emotioneel in zekere mate op elkaar afgestemd.
4. Er is redelijk sprake van een gesprek en van wederzijdsheid. De gesprekspartners zijn inhoudelijk en emotioneel redelijk op elkaar ingesteld.

5. Er is sprake van een goed gesprek. De gesprekspartners zijn goed op elkaar afgestemd. Er is absoluut sprake van wederzijdsheid en betrokkenheid. Ze reageren nonverbaal goed op elkaar. Inhoudelijk en emotioneel zijn de partners goed op elkaar ingesteld.

Deze variabele is een gezamenlijke variabele bij proefleider en proefpersoon.

Spreektijd

Door middel van spraak kan men actief en verbaal laten zien dat men deelneemt aan het gesprek. De spreektijd zal bekeken worden aan de hand van het percentage van de gespreksduur dat de persoon spreekt. Er is gekozen van een verdeling van 10% tot 40%, gezien in dit bereik de meeste variatie plaatsvindt.

1. De persoon spreekt minder dan 10% van de totale gespreksduur.
2. De persoon spreekt 10% tot 20% van de totale gespreksduur.
3. De persoon spreekt 20% tot 30% van de totale gespreksduur.
4. De persoon spreekt 30% tot 40% van de totale gespreksduur.
5. De persoon spreekt minimaal 40% van de totale gespreksduur.

Deze variabele is gemeten voor de proefpersoon.

Vragen stellen

Een gesprek kan op gang gehouden door middel van vragen. Hiermee kan interesse in de ander getoond worden. Na een vraag wordt een verbale reactie van de gesprekspartner verwacht. Naast vragende zinnen, behoren woorden als ‘toch?’ ook tot de vragen. Hierbij wordt immers ook een antwoord verwacht. Soms stelt de gesprekspartner een vraag, als reactie of ‘backchannel’ op de ander, waarbij hij vervolgens zelf verder praat. Zoals: ‘echt waar? Nou, ik zou…’. Dit wordt niet beschouwd als vraag, aangezien er geen antwoord wordt verwacht.

Vragen stellen wordt beoordeeld met behulp van de volgende vijfpunt-schaal:

1. De persoon stelt gedurende 10 minuten geen vragen aan zijn gesprekspartner.
2. De persoon stelt gedurende 10 minuten 1 vraag aan zijn gesprekspartner.
3. De persoon stelt gedurende 10 minuten 2 vragen aan zijn gesprekspartner.
4. De persoon stelt gedurende 10 minuten 3 vragen aan zijn gesprekspartner.
5. De persoon stelt gedurende 10 minuten minimaal 4 vragen aan zijn gesprekspartner.

Deze variabele is alleen gemeten bij de proefpersoon, omdat de proefleider het gesprek leidde en dus sowieso veel vragen stelde.

Bijlage 4: Observatieschaal spiegelen (Eekels & Eijkenaar, 2008)

Spiegelen is de mate waarin non-verbale gedragingen binnen een interactie gesynchroniseerd zijn in zowel tijdspanne als vorm (Bernieri & Rosenthal 1991). De gesprekspartners hebben dezelfde stijl van interactie (Capella & Palmer, 1990). Spiegelen is ook een algemene term voor de herhaling van non-verbaal gedrag van een persoon door een ander persoon (Parill & Kimbara, 2006). Deze gedragingen zijn niet random, maar gestructureerd (Bernieri & Rosenthal 1991). Het spiegelen hoeft niet bewust plaats te vinden (Parill & Kimbara, 2006).

Gedacht wordt dat spiegelen een positieve invloed heeft op het gesprek (Montepare, 2003). Spiegelen gedurende een gesprek kan opgesplitst worden in korte handelingen en langdurige houdingen. Bij de korte handelingen is er sprake van spiegelen wanneer er een handeling plaatsvindt, die binnen 5 seconden door de gesprekspartner in dezelfde vorm wordt overgenomen. Bij de langdurige houdingen is er sprake van spiegelen wanneer de gesprekspartners hun lichaam in dezelfde positie houden (Parill & Kimbara, 2006). Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen parallel aan elkaar zitten of exact gespiegeld van elkaar zitten. Wanneer bijvoorbeeld één van de gesprekspartners met het linkerbeen over het rechterbeen zit en de andere partner met rechts over links zit, wordt dit beschouwd als een overeenkomstige houding (Scheflen, 1963, 1964, 1966, 1973, 1974; Bernieri & Rosenthal,1991). Bij langdurige houdingen maken we onderscheid tussen het spiegelen van het onderlichaam en van het bovenlichaam. Deze twee vormen van overeenkomstige houdingen worden apart gescoord. Bij het onderlichaam is voornamelijk de positie van de benen en de voeten belangrijk, bij het bovenlichaam kijken we naar de positie van de romp, de armen en het hoofd. Bij de langdurige houdingen wordt er niet gekeken naar wie van de gesprekspartners spiegelt, maar naar de tijdsduur van het gesprek dat de partners in een overeenkomstige houding zitten. De houding hoeft ook niet binnen een bepaalde tijd worden overgenomen om meegenomen te worden in de meting op de schalen “langdurige houdingen”. Er wordt gescoord op de schaal “korte handelingen” wanneer het korte bewegingen betreft. Hierbij is het belangrijk dat de handeling binnen vijf seconden wordt overgenomen door de gesprekspartner. Degene die de handeling overneemt, krijgt een score. Voorbeelden hiervan zijn: met je hand door het haar gaan, het friemelen aan een oorbel of kleding en het rechttrekken van mouwen van kleding.

Korte handelingen

1. Niet spiegelen: de persoon spiegelt niet in een gesprek.
2. Weinig spiegelen: de persoon spiegelt 1 keer in het gesprek.
3. Gemiddeld spiegelen: de persoon spiegelt 2 keer in het gesprek.
4. Veel spiegelen: de persoon spiegelt 3 keer in het gesprek.
5. Erg veel spiegelen: de persoon spiegelt 4 keer of meer in het gesprek.

Bijlage 5: Ethogram negatief gedrag (Oskam & van der Wal, 2006)

1. Desinteresse/verveeld	In ruimte kijken	Niet naar de gesprekspartner kijken, maar nadrukkelijk (min. 2 seconden) starend in de ruim (of in de verte) (rond)kijken. Het wegkijken wordt alleen gescoord als het als **negatief** geïnterpreteerd kan worden (desinteresse/verveling). De 2 seconden zijn hiervoor een richtlijn. Als het een 'natuurlijk' onderdeel van de interactie is, wordt het **niet** gescoord.
	Wenkbrauwen omhoog halen	Tijdens het gesprek de wenkbrauwen omhoog halen, waardoor er rimpels in het voorhoofd ontstaan en er een wijder gezichtsveld ontstaat. Dit wordt alleen gescoord wanneer er géén sprake is van positieve backchannel en/of positieve gezichtsuitdrukking (dus **niet** scoren bij lachen of knikken van het hoofd).
	Ogen sluiten	De ogen sluiten.
	Geeuwen	De mond wordt wijd en redelijk langzaam geopend. Dit gaat gepaard met een diepe zucht en het verlagen van de wenkbrauwen/sluiten van de ogen.
	Bollen van de wangen	Lippen worden op elkaar gehouden en de wangen worden gebold door lucht in de mond te blazen.
	Ophalen van de schouders	De schouders worden kort naar boven en naar beneden gehaald. Deze **niet** scoren als de schouders tijdens het lachen omhoog worden getrokken.
	Kleine mond	Met de lippen de mond versmallen, waardoor de lippen naar voren komen.
	Kauwgom kauwen	Uitgebreid en met de mond open kauwgom kauwen.
	Op de ellebogen steunen	Met één of twee ellebogen op de knieën (of rugleuning van de stoel) het hoofd ondersteunen.
	Op horloge kijken	Herhaaldelijk op het horloge kijken.
	In de ogen wrijven	Met de vingers in de ogen wrijven. Kort een vuiltje uit het

		oog halen wordt **niet** gescoord.
	Expressieloos gezicht	De uitdrukking in het gezicht is strak, zonder enige vorm van emotie.
	Onderuit gezakt zitten	Onderuit in de stoel gezakt zitten (niet met de billen tegen de rugleuning).
	Handen in zakken	De hand(en) in de zakken doen.
	Zuchten	Lang gerekte adem uitblazing.
	Monotoon spreken	Zonder variatie in toonhoogte spreken.
2. Defensief gedrag	Kin richting borst	De kin is richting de borst gebogen waarbij regelmatig naar beneden wordt gekeken (naar de voeten, schoot of vloer kijken, waarbij de ogen neergeslagen zijn).
	Bukken	Het lichaam is naar beneden gebogen zodat het hoofd in de buurt van de knieën komt. Hierbij wordt het bovenlijf bewogen en de rug gekromd. Dus niet met rechte rug met de ellebogen op de bovenbenen steunen.
	Verstijfde houding	De lichaamshouding is verstijfd/verkrampt waarbij de torso, hoofd en ledematen nauwelijks bewegen en de persoon alleen een score 5 krijgt indien daarbij de schouders ietwat omhoog worden getrokken.
3. Onrustig/Ongemakkelijk gedrag	Aan haar zitten	De vingers met een kammende beweging door het haar halen.
	Mondhoeken naar achteren	De mondhoeken worden naar achteren maar niet omhoog getrokken, zoals bij een lach.
	Wiebelen met benen	Met de (onder)benen (of voeten) op en neer en/of heen en weer bewegen en/of snelle/eentonige bewegingen maken.
	Hand-gezicht	Hand(en) in contact met het gezicht.
	Hand-mond	Hand(en) in contact met de mond.
	Krabben	De nagels worden gebruikt om een lichaamsdeel te krabben, meestal het hoofd.
	Aan kleren trekken	Met de handen trekt de persoon aan zijn kleren. Hierbij is sprake van ‘grote’ bewegingen van de ledematen. (Indien dit

		niet het geval is, wordt het onder ‘wriemelen’ gescoord.)
	Wriemelen	Draaiende en onbetekenende vingerbewegingen, met object of Andre hand. Hierbij is **geen** sprake van grote bewegingen van de ledematen.
	Lippen over elkaar wrijven	De bovenste en onderste lippen op elkaar drukken en ronddraaiende bewegingen maken.
	Bijten op lippen	De (onderste) lip wordt tussen de tanden gehouden.
	Bijten op wangen	Het in de mond bijten op de binnenkant van de wangen.
	Op handen zitten	Met de handen onder de bovenbenen zitten.
	Handen tussen benen	Met de hand(en) geklemd tussen de bovenbenen zitten.
	Wrijven over ledematen	Met de handen over armen of benen wrijven.
	Trommelen met vingers	Met de vingers op de knie trommelen.
4. Boos/vijandelijk gedrag	Fronsen	De wenkbrauwen worden naar elkaar en iets naar beneden getrokken.
	Huidplooien	Het plooien van de huid op de brug van de neus.
	Lippen op elkaar	De lippen worden naar binnen gehaald en samengeperst.

Handleiding observatieschaal.

- Ieder filmpje is in zijn geheel gescoord (voor zolang het filmpje duurt).
- Bij alle schalen worden de frequenties van de gedragingen geteld (geturfd) met uitzondering van ‘spraakintonatie’(monotoon spreken). Bij duurgedragingen zoals ‘houdingen’ wordt daarbij ook op het percentage gelet (bij de gedragingen ‘verstijfde houding’ en ‘onderuit gezakt zitten’). Bij ‘bewegingen’ wordt op het percentage gelet bij de gedragingen ‘wiebelen met de benen’ en ‘wriemelen’.
- Met betrekking tot de duurgedragingen van ‘verveelde houding’ gelden de percentages als **richtlijn** en zijn niet bedoeld om ingewikkelde berekeningen mee uit te voeren. Hoe meer ‘verveelde houding’ iemand aanneemt hoe hoger de score op de vijfpuntsschaal is. De percentages elk van de voorkomende duurgedragingen kunnen hooguit bij elkaar opgeteld worden.
- De gedragingen van ‘ongemakkelijke houding’ komen relatief weinig voor. Om toch een onderscheid te kunnen maken in de mate van negatief gedrag is ervoor gekozen om geen verdeling op basis van percentages te maken, maar slechts op basis van frequentie. Wél is het

zo dat indien een persoon gedurende het hele filmpje (of een groot gedeelte daarvan) op de handen zit of met de handen tussen de benen zit, deze persoon alsnog een score 5 krijgt.

- Diverse clusters worden tegelijkertijd gescoord en andere worden afzonderlijk gescoord. De schalen 'onrustig gezicht' en 'negatieve gezichtsuitdrukking' worden tegelijk gescoord. 'Defensieve houding' wordt afzonderlijk gescoord. 'Verveelde houding' wordt tegelijk met 'intonatie' gescoord. 'Ongemakkelijke houding' wordt afzonderlijk gescoord. 'Grote bewegingen' wordt tegelijk met 'verveelde handelingen' gescoord. 'Kleine bewegingen' wordt afzonderlijk gescoord. Voor alle schalen wordt een video dus 12 keer bekeken (6 keer per proefpersoon en gesprekspartner).
- Wanneer gedragingen tegelijk voorkomen (bv. Als iemand heel boos kijkt, waarbij hij fronst én de lippen op elkaar perst wordt er 2 keer geturfd (1 keer bij fronsen en 1 keer bij lippen persen). De enige uitzondering op deze regels is wanneer een persoon in zijn ogen wrijft en daarbij zijn wenkbrauw(en) optrekt. In dat geval wordt er alleen geturfd bij ogen wrijven (en dus niet bij wenkbrauwen omhoog halen).
- De filmpjes worden **zonder geluid** geobserveerd (met uitzondering van het scoren van 'spraakintonatie'(monotoon spreken).
- Indien (over)duidelijk is dat de proefpersonen kijken naar en/of praten met de testleider, worden de gedragingen van de proefpersonen gedurende die periode **niet** gescoord.

Gedragscategorie: gezicht

Cluster	Gedragingen	Schaal
Onrustig gezicht	1. Lippen over elkaar wrijven 2. Bijten op lippen 3. Bijten op wangen 4. Mondhoeken naar achteren	1. 0-2 keer/ minder dan 10% van de tijd 2. 3-4 keer/ 10% tot 20% van de tijd 3. 5-7 keer/ 20% tot 40% van de tijd 4. 8-10 keer/ 40% tot 60% van de tijd 5. 11 keer en vaker/ 60% en vaker van de tijd
Negatieve gezichtsuitdrukking	1. Fronsen 2. Huidplooien 3. Lippen op elkaar 4. Bollen van wangen 5. Kleine mond 6. Geeuwen 7. Wenkbrauwen omhoog halen 8. Ogen sluiten 9. In ruimte kijken 10. In ogen wrijven 11. Expressieloos gezicht	1. 0-4 keer/ minder dan 20% van de tijd 2. 5-9 keer/ 20 % tot 30% van de tijd 3. 10-12 keer/ 30% tot 50% van de tijd 4. 13-15 keer/ 50% tot 70% van de tijd 5. 16 keer en vaker/ 70% en vaker van de tijd

Gedragscategorie houdingen

Cluster	Gedragingen	Schaal
Defensieve houding	1. Kin richting borst 2. Bukken 3. Verstijfde houding	1. 0-2 keer/ minder dan 10% van de tijd 2. 3-4 keer/ 10% tot 20% van de tijd 3. 5-7 keer/ 20% tot 40% van de tijd 4. 8-10 keer/ 40% tot 60% van de tijd 5. 11 keer en vaker/ 60% en vaker van de tijd
Verveelde houding	1. Onderuit gezakt zitten 2. Handen in zakken	1. 0% tot 20% van de tijd 2. 20% tot 40% van de tijd 3. 40% t0t 60% van de tijd 4. 60% tot 80% van de tijd 5. 80% tot 100% van de tijd
Ongemakkelijke houding	1. Op handen zitten 2. Handen tussen benen	1. 0 keer 2. 1 keer 3. 2-3 keer 4. 4-5 keer 5. 6 keer en vaker

Gedragscategorie bewegingen

Cluster	Gedragingen	Schaal
Kleine bewegingen (Rusteloosheid 1)	1. Wrijven over ledematen 2. Trommelen met vingers 3. Wiebelen met benen 4. Wriemelen	1. 0-4 keer/ minder dan 20% van de tijd 2. 5-9 keer/ 20 % tot 30% van de tijd 3. 10-12 keer/ 30% tot 50% van de tijd 4. 13-15 keer/ 50% tot 70% van de tijd 5. 16 keer en vaker/ 70% en vaker van de tijd
Grote bewegingen (Rusteloosheid 2)	1. Aan haar zitten 2. Hand-gezicht 3. Hand-mond 4. Krabben 5. Aan kleren trekken 6. In ogen wrijven	1. 0-4 keer/ minder dan 20% van de tijd 2. 5-9 keer/ 20 % tot 30% van de tijd 3. 10-12 keer/ 30% tot 50% van de tijd 4. 13-15 keer/ 50% tot 70% van de tijd 5. 16 keer en vaker/ 70% en vaker van de tijd
Verveelde handeling	1. Horloge kijken 2. Hoofd op ellebogen 3. Ophalen van de schouders 4. Zuchten 5. Kauwgom kauwen	1. 0 tot 2 keer 2. 3 tot 4 keer 3. 5 tot 7 keer 4. 8 tot 10 keer 5. 11 keer en vaker

Gedragscategorie spraakintonatie

Cluster	Gedragingen	Schaal
Intonatie	Monotoon spreken	1. 0% tot 30% van de tijd 3. 40% tot 60% van de tijd 5. 70% tot 100% van de tijd